

De Rozenkruisers Revolutie

Traditie en vernieuwing



De beweging is genoemd naar de mythische figuur

Christiaan Rosencreutz,

een middeleeuwse monnik.

Hij reisde rond op zoek naar wijsheid, en vond die vooral in het oosten, in Arabië en Noord-Afrika



Colofon

De Rozenkruisers Revolutie. Traditie en vernieuwing
Tentoonstelling in J. van Rijckenborgh-centrum, Haarlem
In samenwerking met de Embassy of the Free Mind, Amsterdam
4 september t/m 30 september 2022

Samenstelling tentoonstelling en gids:

José Bouman, Cis van Heertum

Eindredactie:

Natalie Koch

Samenstelling tentoonstelling en redactie gids Haarlem:

Mirjam Duivenvoorden, Peter Huijs

Vormgeving:

Dick Letema

Omslagillustratie:

Geheime figurn der Rozenkreuzer, handschrift, 1943 (M308) Collectie BPH

BPH:

Bibliotheca Philosophica Hermetica Collectie | Embassy of the Free Mind Amsterdam

BOV:

Bibliotheek van de Orde der Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden
Den Haag

RSA:

Rudolf Steiner Archive Dornach, Schweiz

copyright:

© Embassy of the Free Mind

© Rozekruis Pers

Alle rechten voorbehouden

Embassy of the Free Mind

Keizersgracht 123

1015 CJ Amsterdam

020 6258079

info@efm.amsterdam

www.embassyofthefreemind.amsterdam

Rozekruis Pers

Bakenessergracht 5



2011 JS Haarlem

info@rozekruispers.com

www.rozekruispers.com

INHOUD

Inleiding 4

I De Rozenkruisers Revolutie 5

Wonderbaarlijke tekenen aan de hemel 5

De rozenkruisersmanifesten 10

'Chymische Hochzeit' 12

De schrijver van het 'vierde rozenkruisersmanifest' 14

De rozenkruisers in de Nederlandse Republiek 16

Reacties uit alle windstreken 19

Wetenschap en gnosis in de achttiende en negentiende eeuw 24

Traditie en vernieuwing 27

II *Paul Steenhuis*

Heilige natuur volgens de Rozenkruisers 38

III *Peter Huijs*

De tweeledige praktijk van de 43



Rozenkruisers Revolutie

Inleiding

Vanwaar het woord ‘revolutie’? Volgens verhalen van zeventiende-eeuwse tijdgenoten wilde de geheimzinnige Broederschap van het Rozenkruis de bestaande wereldorde omverwerpen en de hele maatschappij hervormen. Omdat ze ook kritiek hadden op de kerk werden ze aangezien voor ketters. Fabel en feit komen allebei aan bod in deze tentoonstelling.


De beweging is genoemd naar de stichter Christian Rosenkreutz, zogenaamd een middeleeuwse monnik. Hij reisde rond op zoek naar wijsheid, en vond die vooral in het oosten, in Arabië en Noord-Afrika. Degenen die de figuur van Rosenkreutz rond 1610 bedachten, zijn de aanstichters van de ‘revolutie’ en de eerste echte rozenkruisers. Ze wilden liever anoniem blijven, want ze begrepen zelf al dat hun ideeën op weerstand zouden stuiten.

Vanuit modern standpunt valt moeilijk te begrijpen waarom zij die juist het goede met de hele mensheid voorhadden, zo aangevallen werden. Ze pleitten in voorzichtige bewoordingen voor een universeel christendom, wilden gratis gezondheidszorg voor iedereen en vonden dat de wetenschap meer moest openstaan voor nieuwe ontwikkelingen en voor (verloren gegane) oude wijsheid, zoals die van de Egyptische wijze Hermes Trismegistus.

Te zien is waar zij hun ideeën en idealen vandaan haalden, hoe ze daarmee naar buiten traden in hun ‘manifesten’ en hoe de strijd in de zeventiende eeuw verder – op papier – werd uitgevochten. Hun gedachtegoed werd ook later weer opgepakt door moderne religieuze bewegingen: we vinden het terug in de theosofie en de antroposofie, bij de vrijmetselarij en bij de hedendaagse rozenkruisersgroeperingen. Het was een inspiratiebron voor religieuze denkers als Helena Blavatsky, Rudolf Steiner, Max Heindel, Harvey Spencer Lewis en Jan van Rijckenborgh.

I De Rozenkruisers Revolutie

Wonderbaarlijke tekenen aan de hemel

De plotselinge verschijning van kometen of andere onverklaarbare hemellichamen veroorzaakte tot in de zeventiende eeuw vrees of verwachting. Was zo'n ongewoon hemelverschijnsel 'een bode van verdriet of van geluk', zoals de dichter en diplomaat Constantijn Huygens (1596-1687) het verwoordde? De nieuwe ster die in 1604 werd waargenomen veroorzaakte grote opwinding onder astronomen en astrologen, want hij stond voor het oog vlakbij de planeten Mars, Jupiter en Saturnus, samen bekend als de *trigonus igneus* of 'vurige driehoek'. Dit laatste was op zich al een bijzonder verschijnsel omdat het dezelfde stand van de planeten als bij het begin van de wereld zou zijn. Nu dit in 1604 opnieuw gebeurde, zou het kunnen wijzen op een Nieuw **Be-**gin.

De nieuwe ster werd ook genoemd in de *Confessio fraternitatis*, het tweede van de drie zogeheten 'rozenkruiserspamfletten' die in 1614 en 1615 verschenen. In de *Confessio fraternitatis* is sprake van een 'geweldig teken van Gods zwaarwegende besluit': Gods voorzienigheid openbaarde zich immers ook in hemeltekenen zoals deze. De rozenkruisersbroederschap zag dit geweldige teken als een voorbode van een door hen voorgestane 'hervorming van de hele wijde wereld'.

Hun boodschap sloeg enorm aan en veroorzaakte een stortvloed aan reacties, zowel voor als ook tegen. De tegenstanders kwamen vooral uit de orthodox-christelijke hoek, de voorstanders werden gegrepen door het streven om op een meer bezieldere wijze om te gaan met de natuur en de wereld. Het *Collegium fraternitatis*, een prent van de meestergraveur Matthäus Merian, zit vol met symbolische verwijzingen en hints naar de Broederschap en de commotie die eromheen was ontstaan.

Een nieuwe ster

De verschijning van de supernova hield de gemoederen bezig. Was het een teken dat er grootse dingen stonden te gebeuren of was het een voorteken van naderend onheil? De nuchterste uitleg van de nieuwe ster die in 1604 aan de hemel verscheen, kwam van de astronoom Johannes Kepler, die er in

1606 over schreef in zijn *De Stella Nova in pede Serpentarii*. Het effect dat wordt uitgeoefend door hemelverschijnselen, betoogde hij, bestaat meestal hieruit dat als iemand de nieuwe ster als een gunstig teken opvat, deze persoon door dit geloof tot ongekeerde prestaties kan komen. Hij bracht de ster niet in verband met de eindtijd, zoals anderen deden. De ster had veel te betekenen, schreef hij, maar dan als bijkomstigheid. De verschijning ervan is goed voor de portemonnee van drukkers, omdat iedere theoloog, filosoof, arts en wiskundige er wel iets over wil schrijven.

Het gebouw

1 Daniel Mögling, *Speculum sophericum rhodo-stauroticum*. *Manuscript*, na 1618, afbeelding

Deze tekening is een getrouwe kopie van de originele druk uit 1618. Het oog wordt meteen getrokken naar het wonderlijke gebouw op wielen in het midden. Het is een verbeelding van wat letterlijk in het eerste rozenkruisersmanifest, de *Fama fraternitatis*, staat: ‘Ook zal ons gebouw, al zouden honderduizenden mensen het van nabij gezien hebben, voor de goddeloze wereld in eeuwigheid onberoerd, onaangedaan, onzichtbaar en volkomen verborgen blijven.’ Alle andere details hebben evenzeer te maken met die opzienbarende drie pamfletten.

Origineel in UB Zürich, Collectie Oskar Schlag

2 *Fama fraternitatis. Oder Entdeckung der Bruderschaft dess löblichen Ordens dess RosenCreutztes*. Frankfurt 1617

De Broeders van het Rozenkruis riepen gegadigden expliciet op om zich te melden als ze lid wilden worden van de Broederschap: ‘Ook kan ieder die zijn naam opgeeft er zeker van zijn met een onzer hetzij mondeling (...) hetzij schriftelijk in contact te komen’. Maar hoe dan? Misschien diende het adres van de drukker in Kassel als poste restante? Op de prent van Daniël Mögling (zie nr. 1) zien we een aantal brieven heen en weer vliegen; brieven aan de broeders, maar ook van de broeders, aan I.D.C. en T.S. De initialen I.D.C. staan voor Julianus de Campis, het pseudoniem van de jurist en alchemist Christoph Welling; T.S. is Theophilus Schweighart, een pseudoniem van Daniël Mögling.

Julianus de Campis’ *Sendbrief* werd opgenomen samen met een andere instemmende reactie van de arts Georg Molther uit Wetzlar (die beweerde een heuse Broeder van het Rozenkruis te hebben ontmoet in zijn stad), in deze herdruk van zowel de *Fama* als de *Confessio fraternitatis*. Op de gravure komt Julianus de Campis’ naam twee keer voor: als geadresseerde maar ook als ‘sterke man’ wiens arm uit een van de ronde ramen van de burcht steekt en een zwaard vasthoudt.

Mögling was naast groot voorstander van de Rozenkruiserbroederschap ook een groot bewonderaar van Christoph Welling. Er was voor hem geen twij-

fel over mogelijk dat de Rozenkruisersbroederschap de wereld veel goeds en niets kwaads bracht. In zijn verweerschrift 'Rosa florescens' tegen Friedrich Grick, ooit medestudent van Mögling aan de Universiteit van Tübingen, schrijft hij wat de Broederschap voor ogen stond. Zij wilden slechts 'God en hun medemens naar hun beste vermogen dienen, de natuur ontdekken en haar geheimen aanwenden ten bate van de christelijke wereld'. Met deze verwijzing naar het ontdekken en veredelen van de natuur plaatst Mögling de rozenkruisers tegelijkertijd in een alchemistische context.

BPH

3 E.D.F.O.C.R. sr [= Christoph Welling], *Gründtlicher Bericht, von dem vorhaben (...) der löblichen Bruderschafft dess Rosen Creutztes*. Frankfurt 1617

Christoph Welling, alias Julianus de Campis, was ooit bevriend met de auteur van de rozenkruisersmanifesten, Johann Valentin Andreae, tijdens diens jaren in Tübingen. Het pamflet, dat anoniem verscheen, zou zijn geschreven door een van de 'voornaamste Broeders van het Rozenkruis', een predicaat waar Andreae het zeker niet mee eens zou zijn geweest omdat hij de alchemistische praktijk uiteindelijk afwees. Welling en Mögling wilden daarentegen juist de Broederschap in een meer alchemistische richting sturen. Wel worden degenen die slechts op zoek zijn naar goud en geld afgewezen in dit pamflet, waarin een allegorische passage over de ware alchemistische weg te vinden is: 'in het midden van de aarde of het centrum van de wereld ligt een berg', die alleen te bereiken is voor hen die waardig zijn, zodat ze de tinctuur kunnen bereiden.

BPH

Drie-eenheid

4 Robert Fludd, *Utriusque cosmi...historia*. Oppenheim 1618

In bijna alle prenten door hervormde graveurs wordt de Drieëenheid als volgt verbeeld: Christus als het Lam Gods, de Heilige Geest als een duif en God als het tetragrammaton, een van de Hebreeuwse godsnamen. Dit omdat de hervormden het tweede gebod: 'Gij zult geen godenbeelden maken', in

acht namen, in tegenstelling tot katholieke kunstenaars, die God als eerbiedwaardige grijsaard op een wolk bleven afbeelden.

Op deze gravure zien we het tetragrammaton onder het alziend oog van God. Een smekeling richt de handen naar boven. In de lichtstraal staat een spreuk uit een van de psalmen: 'Onder de schaduw van uw vleugels, Jehova', tevens de laatste woorden van de *Fama fraternitatis*. Of dit verband op toeval berust of bewust is gelegd, weten we niet. Fludd was weliswaar een bewonderaar van het rozenkruisersgedachtegoed, maar heeft zelf gezegd dat hij de manifesten nog niet kende toen hij dit werk schreef.

BPH

Roos en Kruis

5 Portret van Johann Valentin Andreae

De lutherse predikant Andreae geportretteerd op oudere leeftijd, lang nadat hij de *Chymische Hochzeit* schreef en zijn bemoeienis met de rozenkruisers had afgedaan als 'jeugdzonde'. Het was vermoedelijk het familiewapen van Andreae dat de Tübinger jurist Besold op het idee bracht dat Andreae de bedenker van de figuur Rosenkreutz zou kunnen zijn: het schuine kruis met de rozen komt terug in de kleding van de pelgrim Christian Rosenkreutz in de *Chymische Hochzeit*. Hij heeft vier rozen op zijn hoed en twee gekruiste rode banden over zijn schouders, als een soort sjerp. Daarnaast wist iedereen in die tijd dat een kruis met een roos naar Luther verwijst: de zogenaamde lutherse roos is een enkele witte roos met in het midden een rood hart met een zwart kruis. Dit beeld zal ongetwijfeld ook geresoneerd hebben in de hoofden van de opstellers van de manifesten.

BPH

De Rozenkruisersmanifesten

‘Manifesten’ is eigenlijk de latere, moderne benaming voor de beginselverklaringen van de rozenkruisers: de *Fama* (Oproep), de *Confessio* (Geloofsbelijdenis) en de in romanvorm geschreven *Chymische Hochzeit* (Alchemistische bruiloft). Ze riepen niet op tot een volksoptocht; ze waren in de eerste plaats gericht aan de geleerden en vorsten: de beleidsmakers van toen. Terwijl de *Fama* het programma voor de hervorming van wetenschap en maatschappij bevat en de *Confessio* daar een nadere toelichting op geeft, wijst de *Chymische Hochzeit* de innerlijke weg, via een inwijdingsritueel, die moet leiden tot een persoonlijke transformatie.

Het was wel een slimme zet om voor te wenden dat de rozenkruisersbroederschap al rond 1394 gesticht was door Vader-Broeder Christian Rosenkreutz: zo leek het bestaan een voldongen feit en geen controversiële nieuwichterij. Als reactie kwam er een stroom pamfletten, vooral uit de hoek van theologen en academici. Velen wilden lid worden van de Broederschap maar vroegen zich af waar ze zich aan konden melden, anderen bestreden op felle toon de nieuwe ideeën. We weten inmiddels dat de man achter de oorspronkelijke ideeën Tobias Hess was, jurist en arts uit de school van Paracelsus en spil van een groep van vrijzinnige, ontevreden lutheranen in het Zuid-Duitse Tübingen.

6 *Allgemeine und General Reformation der gantzen weiten Welt. Beneben der Fama fraternitatis.* Kassel 1614 (1e druk)

Ingekleed als de biografie en de reisverslagen van Christian Rosenkreutz is de *Fama* in feite een oproep tot ingrijpende hervormingen. Het hervormingsprogramma is niet puntsgewijs uitgewerkt, maar het is wel duidelijk welke kant het op moet: studeerkamergeleerdheid moet worden ingeruild voor het lezen van het ‘Boek der Natuur’. Geleerden moeten zelf onderzoek doen op het gebied van theologie, geneeskunst en natuurwetenschappen. Ervaring in plaats van speculatie. De Broeders maken een stevig statement door te zeggen dat niet langer de woorden van de paus, Aristoteles en Galenus voor de enige waarheid moeten doorgaan, want zo blijft alles bij het oude.

Sinds 1610 circuleerden er al handschriften van de *Fama*. Toen a kregen twee geleerden de tekst in handen: de jurist Christoph Besold uit Tübingen en de stadsarts Adam Haslmayr in Tirol. Deze eerste druk verscheen buiten medeweten van de schrijvers, die misschien helemaal (nog) niet de bedoeling hadden om hun idealen met een breed publiek te delen. Hun ideeën werden ineens op straat gegooid door deze publicatie. Besold was trouwens ook degene die Johann Valentin Andreae als vermoedelijke auteur aanwees van de manifesten en heel lang geloofde men dat. Andreae was in 1610 pas 24, een van de jongsten van de intellectuele vriendengroep rond Tobias Hess uit Tübingen die, naar we nu weten, gezamenlijk het rozenkruisers-ideaal schiepen.

De mens wordt in de manifesten aangesproken op zijn potentieel als wezen geschapen naar Gods evenbeeld, niet als een machteloos, met de erfzonde belast schepsel dat alleen dankzij genade van boven zijn zondige natuur kan overwinnen. Hij is een mondig wezen dat leeft in harmonie met de goddelijke natuur en hij kan door zijn daden de wereld helpen herstellen in zijn oorspronkelijke, door God bedoelde staat, een boodschap ontleend aan de hermetische traditie.

De *Confessio* of Geloofsbelijdenis, die geldt als het tweede manifest, was apart al in het Latijn verschenen, maar in een derde druk van de *Fama* werd nu ook de Duitse tekst opgenomen. Hierin is de sfeer van verwachting van de eindtijd sterk aanwezig, voorspeld door de nieuwe ster uit 1604. De 37 artikelen of grondslagen gaan vooral in op de bestudering van de hemel en de aarde, om de mens als microkosmos te kunnen begrijpen. In de *Confessio* is voor het eerst sprake van de verspreiding van de *Fama* in vijf talen over heel Europa, maar ondanks deze grootse plannen is dat er niet van gekomen. Antwoorden mochten overigens ook gestuurd worden in elke taal die men maar wilde.

BOV

'Chymische Hochzeit'

In den beginne van het rozenkruisersontstaansverhaal was er een literair meesterwerk van een rebelse student uit Tübingen. Wat later als derde manifest de wereld inging, was in feite als eerste geschreven, al in 1607. De hoofdpersoon van de (alchemistische) vertelling is Christian Rosenkreutz, die gemodelleerd is naar Don Quichot. Rosenkreutz wordt voor een bruiloft uitgenodigd. Het 'alchemistisch huwelijk' is een begrip uit de alchemie: de symbolische benaming van het proces waarbij de tegendelen (mannelijk-vrouwelijk) verenigd worden, meestal in zeven stadia. In het verhaal duurt de tocht naar het kasteel en het bruiloftsritueel dan ook zeven dagen. Rosenkreutz ondergaat een aantal beproevingen en wordt dan samen met de andere gasten ingewijd, niet als rozenkruiser, maar in de Orde van de Gouden Steen. Als een tweede Don Quichot maakt hij zich op om alle 'misleidende alchemistische schelmenboeken' te vernietigen. Ook Heinrich Khunraths boek met de vier theosofisch-alchemistisch-kabbalistische prenten hoort daarbij. De nieuwe ridders ontvangen de orderegel, die net als in de *Fama* uit vijf punten bestaat. Het lijkt een gruwelijke wending te nemen als hij ook de onthoofding van de zojuist getrouwde koning en koningin moet bijwonen, maar de lezers van toen begrepen dat hij als ingewijde nu bevoorrecht was om getuige te zijn van een alchemistisch transmutatieproces, waarbij het echtpaar ook weer tot leven werd gewekt en gezuiverd werd. Hierdoor moest de lezer begrijpen dat de mens innerlijke, spirituele veranderingsprocessen kan doormaken.

Niemand van de auteurs die hebben meegewerkt aan de manifesten heeft zich ooit bekendgemaakt, behalve Johann Valentin Andreae, die later in zijn autobiografie zei dat hij deze roman geschreven heeft, in 1607: hij was toen 21 jaar en werkzaam als huisleraar. Hij doet het dan af als onbelangrijk niemendalletje, omdat hij later afstand nam van alles waardoor hij met de rozenkruisers in verband kon worden gebracht, maar het is wel zijn meest gelezen boek. De figuur Rosenkreutz vertoont wel enige kenmerken van Andreae zelf, die trouwens goed bekend was met de alchemistische praktijk. Hij assisteerde zijn vader met experimenten, maar toen die zijn hele vermogen eraan verloor, veranderde Andreae's houding radicaal. Als Rosenkreutz

op pad gaat, kleedt hij zich als een pelgrim en draagt hij een hoed met vier rozen en twee rode, gekruiste banden over zijn schouders. Dit verwijst rechtstreeks naar het familiewapen van de Andreaes: een Andreaskruis (een schuin kruis) met vier rode rozen.

Tussen 1614 en 1617 waren er zoveel als zeven drukken van de *Fama* en drie van de *Chymische Hochzeit* verschenen, en in de jaren daarna honderden antwoorden, maar in de achttiende eeuw was de Broederschap een stukje vergeten geschiedenis geworden. Tot er belangstelling kwam vanuit vrijmetselaarskringen en de daaraan verwante Gold- und Rosenkreuzer: uit die hoek komt de heruitgave van zowel de *Fama* als de *Chymische Hochzeit*. Bij de historische rozenkruisers was echter geen sprake van een hiërarchische structuur; zij wilden een spirituele gemeenschap zijn zonder organisatie en met slechts een paar orderegels. We moeten ook niet uit het oog verliezen dat er nooit een echt functionerende Broederschap is geweest. Dat werd anders in de achttiende eeuw: de ‘Gouden Rozenkruisers’ en de vrijmetselarij waren bestaande broederschappen die wel een gradensysteem en ceremoniën kennen. Daarnaast concentreerden de Gold- und Rosenkreuzer zich bijna uitsluitend op het alchemistische werk.



7 *Chymische Hochzeit Christiani Rosencreutz anno 1459. Z.p., 1616* [3e druk].

Deze piraat-uitgave, waarvan we nog steeds niet weten waar hij gedrukt is, is beroemd vanwege het zogenoemde ‘zegel’ van Christian Rosenkreutz op de titel. Het is een symbool geworden voor het rozenkruisersgedachtegoed. Zo wordt het gebruikt door Waite op de cover van zijn *The Real History of the Rosicrucians* (1887) en door Van Rijckenborgh op het omslag van zijn uitgave van de *Aurora* van Jacob Böhme. Het is in feite een variant op het monas-symbool of Mercuriusteken dat voorkomt in de marge bij de uitnodiging voor de koninklijke bruiloft, maar dan ondersteboven. Het monas-teken is bedacht door John Dee (*Monas hieroglyphica* 1564) maar het is niet gezegd dat de auteurs van de manifesten het rechtstreeks daaraan ontleenden: dezelfde houtsnede komt ook voor in een alchemistisch werk uit 1609.

BPH

De schrijver van het 'vierde Rozenkruisersmanifest'

Daniel Mögling (1596-1635) kwam uit een vooraanstaande familie van wetenschappers en geleerden, waaronder advocaten, filosofen en artsen. Hij studeerde filosofie en medicijnen aan diverse universiteiten en kende Johann Valentin Andreae, de auteur van de rozenkruisersmanifesten. In Andreae's autobiografie wordt hij genoemd als een van de studenten die bij hem zijn opwachting had gemaakt.

Hoewel hij hoopte de rozenkruisersbeweging in een meer alchemistische richting te sturen, deelde Mögling de idealen van de rozenkruisersbroederschap. Zo stond de broederschap kritisch tegenover de al te slaafse afhankelijkheid van boekengeleerdheid – iets wat hem zeer aansprak. In een brief aan zijn vriend Bonaventura Reihing uit 1617 schreef hij:

Ik wou dat de wereld mijn school was, diverse landen mijn leraren, menselijke daden mijn boeken, gedachte-uitwisseling mijn alfabet, prinselijke hoven mijn klaslokalen en ik de proefsteen van alles. (...) Wij zijn zo verzot op boekenwijsheid en hebben geen oog voor de dingen zelf. We weten dat iets gebeurt, maar niet waarom.

Mögling besprak de Broederschap zeer lovend in een aantal werken die in 1618 werden uitgebracht. Ze werden onder de aandacht gebracht van Landgraaf Philipp von Hessen-Butzbach, die hem aanstelde als hofarts.

8 Daniel Mögling, *Speculum sophericum rhodo-stauroticum*. Handschrift ca. 1650

Dit werk is wel 'het vierde rozenkruisersmanifest' genoemd. Met zijn 'Wijsheidsspiegel van het Rozenkruis' eerde de 22-jarige Daniel Mögling de Broederschap van het Rozenkruis in woord en beeld. De gravures in de oorspronkelijke druk van 1618, van de hand van Matthäus Merian, gelden als de meest gedetailleerde en tegelijkertijd kunstzinnigste verbeelding van het gedachtegoed van de rozenkruisers: in dit handschrift zijn ze heel getrouw gekopieerd. Hun oproep tot een algehele hervorming van de wereld en tot

onderzoek van de goddelijke natuur zette de jonge arts in vuur en vlam. Deze afbeelding doet denken aan de beroemde Oratorium-Laboratorium-gravure in het *Amphitheatrum sapientiae aeternae* (1595) van Heinrich Khunrath, een collega-arts en alchemist. Bovenin Möglings gravure heft een onderzoeker bezwerend de handen ten hemel. De alchemist beneden kan onder Gods bescherming het werk in het laboratorium voorbereiden en voltrekken. De relatie tussen Ergon, het hoofdwerk of hoofdzaak, en Parergon, het bijwerk of bijzaak, is de relatie tussen ‘ora et labora’, bid en werk, tussen kennis van God en kennis van de natuur, waardoor de geheimen van de macro- en de microkosmos worden geopenbaard.

BPH

9 Daniel Mögling, *Poculum pansophiae* in: Geheime Figuren. Handschrift 1943

Deze afbeelding van de ‘Beker van de Alwijsheid’ komt uit Möglings *Speculum rhodo-stauroticum* maar werd opgenomen in de editie van de Geheime Figuren van 1785, en daaruit weer gekopieerd in dit twintigste-eeuwse handschrift. De mens wordt hier voorgesteld als een spiegel van hemel en aarde. Onder de gevleugelde cirkel met daarin het tetragrammaton dat ook op de prent van het *Collegium fraternitatis* te vinden is (zie nr. 1), staan de woorden ‘Omnia ab Uno’, alles komt voort uit het Ene. Dat Ene brengt de natuur voort, die volgens de klassieke filosofie opgebouwd is uit de vier elementen vuur: (Ignis), aarde (Terra), water (Aqua) en lucht (Aer). De vlieger van de vier elementen is met één punt verbonden aan de natuur en met de andere aan een cirkel met ‘Azot’, een begrip dat door Paracelsus werd uitgewerkt en verwijst naar mercurius, maar tegelijkertijd ook een geneesmiddel is tegen alle ziekten: de steen der wijzen dus. Al deze elementen vormen het plantenrijk, het minerale rijk en het dierenrijk, waar de mens toe behoort. Hier staan de woorden ‘Omnia ad Unum’, alles keert terug naar het Ene, hier de mens. Daaronder staat te lezen: ‘Tibi veritas simplex’: dit is een simpele waarheid voor je.

BPH





De Rozenkruisers in de Nederlandse Republiek

Was er een rozenkruisersbeweging in de Nederlandse Republiek? Er zijn maar heel weinig gedrukte reacties bekend, niet meer dan een vijftal – veel minder dan in Duitsland, maar er werd wel heel wat óver de rozenkruisers gediscussieerd en geschreven, in dagboeken, in historische verhandelingen, in notulen en processtukken. Positieve reacties zijn zeldzaam; meestal wordt de beweging kritisch besproken of geridiculiseerd, zoals op de spotprent te zien is in de vitrine (nr. 11).

Feit is dat de Staten van Holland en West-Friesland in 1625 advies vroegen over de rozenkruisers aan de theologische faculteit van de Universiteit Leiden. Bij netelige kwesties gebeurde dat wel vaker. De Staten waren bezorgd om deze ‘voortwoekerende en zich ook in de Lage Landen verspreidende broederschap’. In 1615 was er namelijk een Nederlandse vertaling van de *Fama* en de *Confessio* verschenen, de vroegste vertaling in een andere taal. Waar die gedrukt is en wie de vertaler was, weten we niet met zekerheid. Er zijn aanwijzingen dat hij in Amsterdam verscheen en dat de dichter/tekenaar Paulus de Kempnaer erachter zit, van wie ook enkele religieus getinte handschriften bekend zijn.

De geraadpleegde theologen, vier strenge calvinisten, leken allereerst bezorgd te zijn vanwege de eigenzinnige koers die de rozenkruisersbroederschap uitzette: de broeders bevalen weliswaar de Heilige Schrift aan, maar wilden zelf hun oordeel vellen. Ook beweerden ze te kunnen profeteren. Dit tarte het kerkelijke gezag, want de ware gelovige hield zich aan de Schrift zoals die door de predikant werd uitgelegd. Maar waarschijnlijk was men nog het bangst dat de rozenkruisers de maatschappij zouden kunnen ontwrichten.

10 *Fama fraternitatis, oft ontdeckinge van de Broederschap.* Amsterdam 1615 afbeelding

Dat er enthousiasme was in onze regio voor de rozenkruisers blijkt uit deze vertaling van de *Fama*, die al een jaar na de oorspronkelijke druk verscheen. In Engeland verscheen die vertaling pas in 1652; uit Frankrijk kwamen sinds

1623 wel reacties, maar geen vertaling van de manifesten. Wie de Nederlandse vertaling maakte, weten we niet, maar een goede kandidaat zou Paulus de Kempnaer kunnen zijn, die al in juli 1615 in een ongepubliceerd manuscript (*Boruchtia*) over Damcar schreef, de stad die Christian Rosenkreutz op zijn reizen aandeed. Omdat 'Damcar' niet bestaat (het is een verschrijving voor Damar, dat in Jemen ligt), en alleen in de *Fama* genoemd wordt, moet de Kempnaer de *Fama* al halverwege 1615 gekend hebben. Hij vatte de boodschap uit de manifesten op als een oproep tot religieuze tolerantie, zoals ook Coornhert die voorstond, zegt hij.

Origineel Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

11 Prent van Pieter Nolpe, naar een tekening van Pieter Jansz Quast, ca. 1650

Volgens het onderschrift worden hier leden van de 'Broederschap van het Roode Kruis' op de korrel genomen. Zijn dat de rozenkruisers? En wie is de schilder die het gelaat van de Antichrist schildert op iemands achterwerk? Deze gebukt staande man wordt de 'gissende profeet' genoemd. Moet hij een astroloog verbeelden, gezien de astrologische tekens op zijn kroon? Links van hem staat de duivel. Zijn rechterhand met puntige nagels houdt het hemd van de haveloze, gebukte man vast, een hoorn steekt door zijn hoed. De geportretteerde op de bil van de 'profeet' heeft een zwaard in de hand. Hij is de Antichrist, die volgens de christelijke overlevering de eindtijd inluidt.

Deze prent houdt verband met twee kunstenaars met een destijds twijfelachtige reputatie: dichter en toneelschrijver Mattheus Tegnagel en schilder Johannes Torrentius. In het satirische toneelstuk *De geest van Tegnagel* uit 1652 wordt Tegnagel postuum als 'Broeder van het Rode Kruis' opgevoerd. De prent zou op het vermeende losbandig leven van Tegnagel en de Broeders slaan: ze komen samen in een zaal van het 'overdaedig (= grenzeloos, mateloos) Huis'. Tegnagel verwijst bovendien in een van zijn toneelstukken, *Frik*, naar Torrentius, die ervan werd verdacht een rozenkruiser te zijn. Het ligt voor de hand om te denken dat de schilder op de prent Torrentius moet zijn. Mogelijk is de prent in zijn geheel zelfs gebaseerd op een scène uit een toneelstuk.

De Haarlemse schilder Johannes Torrentius, die in 1627 werd gearresteerd is

een extreem voorbeeld van de negatieve reacties die de rozenkruisers opriepen. Torrentius werd gemarteld en als ketter tot de brandstapel veroordeeld, maar het vonnis werd omgezet in twintig jaar tuchthuis. Hij had echter bewonderaars in de hoogste kringen. De Engelse koning Karel I wist hem in 1630 vrij te krijgen en benoemde hem tot hofschilder.

In het pamflet 'Leids veer-schuyts-praetgen' (Leiden 1628) wordt hij onder meer een godslasteraar, een schuinsmarcheerder en een tovenaars genoemd. Over de rozenkruisers wordt niets gezegd; de uiteindelijke tenlastelegging noemt de Broederschap ook niet. De dichter Constantijn Huygens zegt in zijn autobiografie dat het gerucht ging dat aan het pigment dat Torrentius gebruikte 'harmonieuze klanken ontlokt zouden worden; zoiets dus als de harmonie der sferen'. Het echte schandaal (de ketterij) was dat Torrentius de Bijbel een boek vol fabels noemde, bijeengeraapt door 'een of andere monnik', en dat deze zogenaamde Heilige Schrift werd gebruikt om het volk dom en bang te houden. Zijn misdaad was dus dat hij het waagde het gezag van de Bijbel in twijfel te trekken. Uit de verhoren blijkt echter dat Torrentius alles ontkende en zich moedig hield.

BPH

Reacties uit alle windstreken

Het eerste rozenkruisersmanifest, de *Fama fraternitatis*, drong aan op niets minder dan een hervorming van de 'hele wijde wereld'. De *Fama* was weliswaar gericht aan de geleerden en hoofden van Europa, maar ook de minder geleerde, gewone man zou profijt hebben van de hervormingen. Daarom ook werd het eerste manifest in de volkstaal geschreven, en niet in het Latijn, de taal van de geleerden. Deze dringende oproep was niet aan dovemansoren gericht. Er volgde een stroom aan positieve en negatieve reacties, vooral uit de Duitse landen, maar ook uit andere delen van Europa. De een wilde bijzonder graag lid worden van de Broederschap, de ander wees de 'fabel' af. Van beide partijen liggen boeken in de vitrines: van beroemde voorstanders als Robert Fludd, Michael Maier en Daniel Mögling en van beruchte tegenstanders als Friedrich Grick en Andreas Libavius.

Toch werd ook onder de voorstanders gevreesd dat het initiatief niet zou slagen. Zo zei iemand:

Ik heb mijn twijfels bij de hervorming van de hele wereld zoals jullie die voor ogen hebben, want er staat nogal wat op het spel. Niet alleen de filosofen en de artsen, maar ook de machthebbers en de theologen zullen zich tegen jullie keren. Maar ik verzeker jullie dat ik jullie goed gezind ben en blijf.

En zo geschiedde. De eerste vijandige reacties kwamen van artsen. Zij beschouwden de rozenkruisers als volgelingen van de door hen verketterde Zwitserse medische hervormer Paracelsus. Ze werden al gauw gevolgd door theologen, die de Broederschap zagen als een nieuwe en mogelijk gevaarlijke sekte, een die niet zozeer de religie wenste te hervormen als wel te vervormen. De machthebbers werden ook ongerust. Zo vond in Marburg in 1620 een eerste proces tegen aanhangers van de Broederschap plaats. Al gauw werd het woord 'rozenkruiser' een van de synoniemen voor alles wat door de gevestigde orde werd verafschuwd.

12 B.M.I. *Assertio oder Bestätigung*. Danzig 1616

‘B.M.I.’, achter wie de theoloog en alchemist Raphael Eglin wordt vermoed, diende aan het hof van de beroemde Landgraaf Moritz van Hessen in Kassel, de stad waar ook begin maart 1614 de eerste twee rozenkruisersmanifesten waren gedrukt. Deze reactie verscheen in het Latijn, gedateerd 22 september 1614, wat betekent dat Eglin een van de eersten was die positief berichtte over de Broederschap van het Rozenkruis. In de vitrine ligt de Duitse vertaling die twee jaar later verscheen.

Eglin werkt volop mee aan de legendevorming rondom het rozenkruis. Hij doet zich voor als een junior-rozenkruiser en houdt de mythe in stand volgens welke de Broeders van het Rozenkruis geacht werden door de wereld trekken: zelf is hij op zijn derde rondreis (‘in tertia Apodemia sua’). De Broeders van het Rozenkruis zijn goed onderlegd en kunnen op hun reizen spreken met de Fransen, de Italianen, de Spanjaarden en de Polen in hun eigen taal. De thuisbasis van de rozenkruisers bevindt zich volgens hem in een bosrijke streek in Duitsland. Moeilijk te vinden, dus!

BOV

13 Janus Berger Pannonius, *Sendtschreiben*, 1614, in: *Fama fraternitatis*. Kassel 1615 (2e druk)

Degenen die de eerste en volgende herdrukken van de manifesten uitgaven, voegden ter ondersteuning van hun ideeën steeds meer en steeds weer andere reacties toe: die herdrukken verschillen dan ook onderling allemaal. De allereerste druk bevatte Haslmayrs Antwort, dat toen al circuleerde. In deze tweede druk is de Duitse vertaling opgenomen van een andere vroege reactie, waarvan het Latijnse origineel ook al voor de eerste druk verschenen was, alleen getekend met de initialen I.B.P. Hierachter gaat vermoedelijk Janus Berger Pannonius schuil, hoogleraar in de medicijnen in Praag, die met Oswald Crollius had samengewerkt aan diens invloedrijke alchemistische boek *Basilica Chymica*. Volgens Pannonius hadden de Broeders goddelijke wijsheid en kennis over alle natuurlijke dingen onthuld. Hij verwachtte dat dankzij deze kennis een nieuw tijdperk zou aanbreken.

Pannonius had getwijfeld of de Broederschap wel echt bestond, maar toen een vriend van hem een reactie ontving namens de rozenkruisers,

heeft hij zijn brief met het verzoek lid te mogen worden toch maar gepubliceerd. Van die verzonden reactie aan die vriend is ons helaas niets bekend, en het valt te betwijfelen of die er echt geweest is; de initiatiefnemers huldten zich na de publicatie van de manifesten immers in absoluut stilzwijgen.

BOV

14 Michel le Blon, *Antwort oder Sendbrief an die von Gott erleuchte Bruderschaft vom Rosen Creutz*. Amsterdam 1615

Met vreugde, aandacht en verwondering had hij de *Fama* gelezen: zo luidde de reactie van Michel le Blon, de kunsthandelaar, graveur en diplomaat die een stukje voorbij het Huis met de Hoofden, op de Keizersgracht 236-238 gewoond heeft. Hij is geboren in Frankfurt en verhuisde rond 1610 naar Amsterdam. Van hem is bekend dat hij een groot bewonderaar en propagandist was van het visionaire werk van Jacob Böhme; zijn belangstelling voor het rozenkruisersideaal ligt in het verlengde daarvan. Veelzeggend voor zijn enthousiasme is de snelheid waarmee hij reageerde: op 31 augustus 1615 had hij de Duitse tekst in handen gekregen, en dit antwoord dateert van enkele dagen later: 4 september.

BOV

15 Florentinus de Valentia [= Daniël Mögling] *Rosa florescens*.
Z. pl.1617

Tijdens zijn studie kreeg Mögling het aan de stok met Friedrich Grick uit Wezel, een groot satiricus die een aantal pamfletten schreef over de Broederschap onder de pseudoniemen Irenaeus Agnostus ('vreedzame niet-weter') en F.G. Menapius (de Menapiërs waren een volk ter hoogte van het huidige België/Limburg; Grick werd geboren in Wezel). Mögling besloot een aantal traktaten uit te brengen ter verdediging van het Rozenkruis, waaronder *Pandora sextae aetatis* (1617) en *Speculum sophicum rhodo-stauroticum* (1618), beide geschreven onder het pseudoniem Theophilus Schweighardt. Dit is zijn repliek op Gricks *Fortalitium scientiae*, waarin hij een aantal van Gricks schimp-scheuten probeert te weerleggen. Of hij daartegen opgewassen was? Mögling was duidelijk een deugdzaam jong mens waar het de Broederschap betrof,

en Grick minder dan deugdzaam, eerder ondeugend. De Broederschap, zegt Mögling, laat zich echt niet uit de tent lokken voordat de tijd daar is, ook al vuurt Grick honderd lasterschriften op hen af. De oproep tot reformatie die de rozenkruisers hebben doen uitgaan is een innerlijke. De meeste mensen zullen volharden in de boosheid, maar degenen die een reine woning voor de Heer willen worden, zullen in dit leven nog Gods wonderen ervaren, want hij woont in de mens.

BPH

16 Michael Maier, *Silentium post clamores hoc est, tractatus apologeticus*. Frankfurt 1617

Letterlijk vertaald luidt de titel van dit werk: ‘Stilte na het geschreeuw’, een toespeling op het stilzwijgen dat werd betracht na de publicatie van de *Fama fraternitatis* (‘Fama’ kan worden vertaald als gerucht, mare). In dit prachtige verweerschrift daagt Maier de critici uit die beweren dat de Broederschap niet bestaat omdat zij zich na de publicatie van de manifesten niet kenbaar heeft gemaakt. Niemand kreeg immers antwoord op het verzoek toe te mogen treden, zoals wel expliciet werd beloofd.

Wie aan het bestaan van de Broederschap twijfelt, schrijft hij, dient er goed aan te bedenken dat oude volken als de Grieken, de Egyptenaren en de Arabieren ook dergelijke geheime genootschappen kenden. Waarom zou het dan absurd zijn dat ze heden ten dage nog steeds bestaan? Overigens besteedt Maier ook in dit werk een heel hoofdstuk aan het panacee dat de rozenkruisers volgens hem in hun bezit hadden: ‘Das unter der Geheimnussen der Societet R.C. in Teutschland, auch die Universal Medicin, und nach Gottes Erkandtnuss das höchste Gut begriffen’: onder de geheimen van de Broederschap R.C. in Duitsland dient ook het universele geneesmiddel te worden verstaan, dat volgens goddelijk inzicht het hoogste goed is.

In een eerder boek, *Themis aurea* behandelt de arts en alchemist Maier in twintig hoofdstukken de grondslagen van de Broederschap. In de eerste drie hoofdstukken bespreekt hij in het algemeen hun wetten, die van de godin Themis zouden afstammen – in de Griekse mythologie was Themis de personificatie van de goddelijke gerechtigheid. Vervolgens bespreekt hij de zes orderegels

die in de *Fama fraternitatis* worden opgesomd, waarbij het opvalt dat hij veel ruimte biedt aan de eerste orderegels, namelijk dat 'niemand van hen een ander beroep zou uitoefenen dan het genezen van de zieke mens, en wel kosteloos'. Hij weidt breed uit over de (alchemistische) geneeskunst van de rozenkruisers, zodat bijna de helft van het boek gaat over het universele geneesmiddel waar de Broederschap patent op zou hebben.

Aan het einde stelt Maier min of meer ter geruststelling dat de rozenkruisers in het geheel geen reformatie of revolutie nastreven, zoals hen vaak voor de voeten wordt geworpen. De enige reformatie waar ze op hopen, is dat de rooms-katholieke kerk, die 'hoer van Babylon', tot het ware (lutherse) geloof mag overgaan. Maar dat zijn Gods zaken. De rozenkruisers vormen geen gevaar voor staat of kerk: ze dienen God, bestuderen de Bijbel, genezen gratis, onderzoeken de geheimen van de natuur en kunnen zo 'uitzonderlijke en wonderbaarlijke zaken bewerkstelligen'.

BPH

17 Robert Fludd, *Apologia compendiaris*. Leiden 1616

De Engelse geleerde Fludd heeft meer dan twintig filosofische, medische en wetenschappelijke werken geschreven, maar opvallend is dat de eerste drie publicaties van hem over de rozenkruisers gaan. De eerste was deze *Apologia*. Eigenlijk is deze korte verdediging slechts een voorloper van een langer geschrift, dat een jaar later zou verschijnen, ook in Leiden: *Tractatus apologeticus integritatem Societatis de Rosea Cruce defendens*. Deze *Tractatus* is voornamelijk een verdediging tegen de aanval van Andreas Libavius, *Analysis*, met de *Apologia* als voorwoord. Wat hierbij het meest opvalt, is dat Fludd de *Fama* en de *Confessio* niet zelf gelezen heeft, maar alleen gebruikmaakt van de citaten die Libavius eruit haalt! Dit betekent hoogstwaarschijnlijk dat Fludd gewoonweg niet aan de originele teksten kon komen, want hij was beslist een van de meest enthousiaste aanhangers van het gedachtegoed. Hij had tussen 1598 en 1604 rondgereisd op het vasteland van Europa, maar het is nog niet opgehelderd hoe hij van het rozenkruisersgedachtegoed gehoord heeft.

BOV

Wetenschap en gnosis in de achttiende en negentiende eeuw

De achttiende eeuw was de tijd waarin de chemische wetenschap algemeen geaccepteerd was en volgens objectieve wetenschappelijke methoden resultaten boekte. De rozenkruiser-alchemist wees deze resultaten van de wetenschap af en geloofde dat de ware kennis alleen door God geïnspireerd of geopenbaard kon worden en nooit zonder meer bereikt werd door middel van de menselijke ratio en wetenschappelijke experimenten. De Gold- und Rosenkreuzer bleven trouw aan de gnostisch-hermetische traditie waarin zij waren geworteld, vandaar hun belangstelling voor de oorspronkelijke geschriften van de rozenkruisers.

18 *Missiv an die hocherleuchtete Brüderschaft des Ordens des Goldenen und Rosenkreuzes.* Leipzig 1783

‘Vanwege de grote zeldzaamheid’ verschijnt in 1783 deze heruitgave van een bericht uit 1710 aan de Gold- und Rosenkreuzer. Maar het meest interessant is de toegevoegde boekenlijst: dit is de eerste keer dat er een overzicht gemaakt is van ruim tweehonderd geschriften, met toelichtende commentaren, die met de rozenkruisers te maken hebben vanaf 1614. Daaronder zijn veel alchemistische teksten, gezien de belangstelling van de Gold- und Rosenkreuzer, maar ook wordt de inhoud van de Geheime Figuren, het toen nog niet in druk verschenen ‘leerboek’ voor de Gold- und Rosenkreuzer beschreven. De goed geïnformeerde samensteller is Johann Christoph Lenz.

BPH

Kloss Bibliotheek

Georg Kloss stelde in het midden van de negentiende eeuw in Frankfurt een bibliotheek samen op het gebied van de vrijmetselarij, die in Nederland terecht kwam doordat hij aangekocht werd door Prins Frederik, de tweede zoon van Koning Willem I en Wilhelmina van Pruisen. In 1816 was Frederik grootmeester geworden van de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoos-

ten der Nederlanden. Hij bekleedde die functie 65 jaar lang. Hij schonk zijn 'Kloss Bibliotheek' in 1866 aan de Orde. Daar werd een catalogus van de collectie gemaakt.

Kloss was na Lenz degene die probeerde een zo compleet mogelijk overzicht te geven van alle rozenkruisersgeschriften. Hij kon daarvoor teruggrijpen op zijn eigen collectie, maar maakte ook dankbaar gebruik van de lijst van Lenz in de *Missiv*, die hij bezat. Inmiddels was in 1828 ook de grote encyclopedie van de vrijmetselarij van C. Lenning verschenen en ook daarin vond Kloss aanvullingen voor zijn bibliografie.

19 August Wolfstiegl, *Bibliographie der freimaurerischen Literatur*. Burg 1911-1913

De tot op heden omvangrijkste bibliografie op het gebied van de vrijmetselaarsliteratuur, met daarin ook een afdeling rozenkruisersgeschriften. Behalve toegewijd aan de vrijmetselarij was Wolfstiegl directeur van de bibliotheek van het Huis van Afgevaardigden in Berlijn én oprichter van de eerste bibliotheekopleiding voor vrouwen. Handexemplaar van de bibliotheek van de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden, met annotaties door de voormalige bibliothecaris, Adolf Santing.

BPH

20 Adolf Santing, *De manifesten der Rozenkruisers*. Amersfoort 1930

Santing hield zich behalve met de uitgave van de manifesten ook bezig met onderzoek naar de geschiedenis van de rozenkruisers, hun denkbeelden en met de vraag wie de auteurs waren. Hij beschouwde een anoniem en niet Andreae als auteur van de *Fama*, en een andere geleerde uit Tübingen, Christoph Besold, als auteur van de *Confessio*. Santing geeft de manifesten in de oorspronkelijke taal uit samen met de Nederlandse vertaling uit 1615, nog voor Jan Leene (pseudoniem Jan van Rijckenborgh) zich ermee gaat bezighouden.


BPH

- 21** James Anderson, *De instellingen, historien, wetten, ampten, ordenreglementen en gewoontens, van de zeer voortreffelijke broederschap der aengenomene vrije metselaars*. Den Haag 1736

De publicatie van Andersons Constitutions in 1723 markeert het begin van de Vrijmetselarij zoals wij die kennen. De eerste vertaling in een andere taal dan Engels was die in het Nederlands van de hand van Johan Kuenen (1e druk 1730). In 1717 hadden in Londen vier loges samen de Grand Lodge opgericht en er was behoefte om de geschiedenis, teruggaand tot de oudheid, en de regels vast te leggen. Het werd in vele talen vertaald; in 1734 werd het door Benjamin Franklin opnieuw uitgegeven en daarmee was het het eerste maçonnieke boek dat in Amerika verscheen.

BOV

- 22** Arthur Edward Waite, *The Real History of the Rosicrucians, founded on their own manifestoes, and on facts and documents collected from the writings of initiated brethren*. Londen 1877

Het eerste boek dat Waite publiceerde was een grondige studie van de geschiedenis van de zeventiende-eeuwse rozenkruisers. Hij vond het ook nodig dat die er kwam, als correctie op de nogal fantasierijke aanpak van Hargrave Jennings' *The Rosicrucians, their Rites and Mysteries* (1870). Jennings werd in de Engelstalige wereld zo'n beetje beschouwd als de geschiedschrijver van de beweging. Waite wilde zich houden aan de 'feiten en documenten', hoewel een jonge hedendaagse historicus van het Rozenkruis, Lyke de Vries, van mening is dat hij zich baseerde op inmiddels achterhaalde aannames. Het omslag is interessant vanwege de symbolen: in het midden de opmerkelijke variant op Dee's monas-symbool dat zo'n indruk maakt op Jan Leene; hij noemde het 'het bloedzegel van Christiaan Rosenkreutz'. Verder zien we Dee's 'officiële' versie van de monas, het teken voor Venus en voor Mercurius en een niet **di**  **direct te identificeren (alchemistisch) teken van een ruit met een kruis.**

BPH

Traditie en vernieuwing

In het eerste kwart van de eenentwintigste eeuw blijkt dat veel van de leringen, die voor de wereld eerder vreemd waren en in het verleden op veel weerstand stuitten, *mainstream* zijn geworden, en opgenomen in de levenssfeer van de bewuste mens. Het is een tijd waarin fakenieuws en verdraaiing van de feiten welig tieren, terwijl deze tijd juist van ieder vraagt met open vizier de waarheid tegemoet te treden. Een tijd van vernieuwing is volop aan het doorbreken, en ook de vertrouwde verenigingen als de Orde der Vrijmetselaren, de Theosofische Vereniging, de Antroposofische Vereniging en het Lectorium Rosicrucianum zoeken nieuwe wegen, om hun eigen positie opnieuw vorm te geven – zonder de oude principes vaarwel te zeggen.

- 23** Cassette met studiemateriaal in manuscript van A. van Warendorp betreffende *De Rozekruisers Cosmologie* van Max Heindel, andere aantekeningen en lessen. Ca. 1925
- Mevrouw Agatha van Warendorp was naar eigen zeggen op 1 oktober 1916 student geworden van Max Heindels Rosicrucian Fellowship, en op 2 juni 1919 proefleerling. In 1920 stichtte zij in Amsterdam een groep die de leringen van het Rozenkruis ging bestuderen. Dat is het begin van het werk van het Rozekruisers Genootschap in Nederland. In augustus 1924 sluiten Wim en Jan Leene zich bij haar aan. Mevrouw Van Warendorp wordt in 1925 discipel. In de cassette bevindt zich ook een exemplaar van *Het ontstaan van het Rozekruisers Genootschap*, geschreven door mevrouw A. Heindel-Foss, dat mevrouw Van Warendorp had vertaald en in 1925 had uitgegeven.

Privé-collectie J.R. Ritman

- 24** Cassette met manuscript van B. Danko-Schuijt, *De Bijbel als magisch getallenboek*. Ca. 1925-30

Mevrouw B. Danko-Schuijt volgde mevrouw van Warendorp op als leidster van de Nederlandse afdeling van de Fellowship. Haar arbeid, net als die van haar voorgangster, laat wel zien met welk een enthousiaste vlijt men zich aan

de bestudering van de esoterische aspecten van het christendom wijdde. Het manuscript behandelt de Bijbel vanuit een kabbalistische invalshoek.

Privé-collectie J.R. Ritman

25 Max Heindel, *The Rosicrucian Cosmo-Conception*. Seattle 1910

Max Heindel (1865-1919) is het pseudoniem van een naar de VS geëmigreerde Deense ingenieur, geboren als Carl Louis Fredrik Grasshoff. Hij was aanvankelijk betrokken bij de Californische tak van de Theosofische Vereniging. In 1907 reisde hij naar Berlijn om met Rudolf Steiner kennis te maken en raakte hij in zijn ban. Heindel begon daar te schrijven aan zijn *Cosmo-conception* (1e druk: 1909), een compendium van leringen uit Oost en West, dat hij opdroeg aan Steiner. Later raakte hun verhouding verstoord.

BPH

26 Max Heindel, *De Rozekruisers Cosmologie of Mystiek Christendom*, Amsterdam 1913, eerste Nederlandstalige uitgave

Heindel beweerde dat hij tijdens zijn verblijf in Duitsland in 1907 verschillende keren door een oudere broeder van de Orde van het Rozenkruis bezocht werd die hem onderrichtte en hem geheimen openbaarde. Dit maakte dat hij een keer opnieuw aan zijn boek begon om deze inzichten beter te verwoorden. Terug in Amerika herschreef hij het nogmaals omdat het zo getekend was door de 'heavy psychic (= paranormale, supersensibele) atmosphere of Germany' dat het niet aansloot bij de 'eclectic atmosphere of America' zoals hij in zijn voorwoord zegt. Een achterliggende reden was waarschijnlijk dat hij de invloed van Steiner bij de totstandkoming van de ideeën wat minder zichtbaar wilde maken.

BPH

27 Max Heindel, *The Rosicrucian Mysteries*. Oceanside 1911

Met het verschijnen van de *Cosmo-conception* waren de voorwaarden gescha-

pen voor de oprichting van Heindels eigen beweging, The Rosicrucian Fellowship, in Seattle in 1909. In *The Rosicrucian Mysteries*, een uitleg van de leer der rozenkruisers, grijpt hij terug op de mythe van de rozenkruisers en noemt hij Christian Rosenkreutz uit de manifesten de stichter van de westerse mysterieschool.

BPH

28 Harvey Spencer Lewis, *Essays of a Modern Mystic*. San José 1978

In een van de hierin opgenomen essays legt Spencer Lewis uit dat het onder rozenkruisers gebruikelijk is te spreken over God als de God van ons hart. De enige manier waarop we God kunnen kennen, is door een innerlijk verstaan, dat ieder van ons op een andere manier kan beleven. Hij doet daarom geen poging God verder te interpreteren behalve dat hij God beschouwt als de Ene, de God der goden, de Grote Architect. Het boek werd uitgegeven door zijn zoon Ralph Maxwell Lewis.

Spencer Lewis schreef ook twee boeken over het leven van Jezus: *The Mystical Life of Jesus* en *The Secret Doctrines of Jesus*. Hij baseerde zich daarbij vooral op authentieke Esseense bronnen en op documenten uit het archief van de rozenkruisersorde. Hij spreekt in zijn boek over Meester Jezus als de zoon van God, avatar en ingewijde in de Grote Piramide.

Privé-collectie K.-J. Bakker

29 Harvey Spencer Lewis, *Rosicrucian Principles for the Home and Business*. San José 1935

In *Rosicrucian Principles for the Home and Business* beschrijft Spencer Lewis hoe het gebruikmaken van kosmische principes kan bijdragen aan gezondheid, geluk en succes in het leven. Ofschoon de principes algemeen toepasbaar zijn, richt hij zich met het boek vooral tot ondernemers. De inhoud van het boek vormt de weerslag van de vele adviezen en voordrachten die Spencer Lewis in het begin van de vorige eeuw gaf aan vooraanstaande ondernemers in Amerika. En hoewel de wereld sinds het eerste verschijnen van het boek in 1929 in veel opzichten is veranderd, zijn de principes achter succesvol onder-

nemen nog steeds hetzelfde. Het boek blijkt verrassend actueel en vindt nog steeds zijn weg naar moderne ondernemers.

Privé collectie K.-J. Bakker


30 Harvey Spencer Lewis, *Rosicrucian Questions and Answers with Complete History of the Order*. San José 1932

Het boek bestaat uit twee delen: de geschiedenis van de Orde, volgens hun eigen traditie, namelijk teruggaand tot Egypte, en verder beantwoordt het vragen van leden en potentiële leden.

Een rozenkruiser is een beoefenaar van de spirituele alchemie, die bestaat uit het transmuteren van zijn tekortkomingen in de tegenovergestelde eigenschappen. Dit streven wordt gesymboliseerd door aan het kruis de roos te verbinden, gesymboliseerd door een gouden kruis met een enkelvoudige roos in het midden. Het kruis geeft het lichaam van de mens weer, de roos staat voor de ziel. Door te werken aan zichzelf zal de mens, op het snijvlak van geest en materie, zijn ziel, de roos aan het kruis, tot bloei brengen.

BPH

31 Helena Blavatsky, *Isis Unveiled*. Londen/New York 1877 (deel 1; exemplaar van John Yarker)

In de zomer van 1875 liet Blavatsky aan de president van de Theosophical Society een aantal handgeschreven bladen papier zien en zei: 'Ik heb dit gisteravond 'in opdracht' geschreven, maar wat het in vredesnaam moet worden? – Ik weet het niet. Misschien is het voor een krantenartikel of voor een boek, of misschien is het wel nergens voor; hoe dan ook, ik heb gedaan wat me werd opgedragen.' In de erop volgende maanden zou ze ruim vijftientig dicht opeen geschreven foliobladzijden per dag schrijven. Ze had geen boeken om te raadplegen, maar citeerde lange alinea's uit dozijnen boeken, en vertaalde zonder moeite uit uiteenlopende talen. Het werd uiteindelijk een van de meest besproken publicaties van het jaar: *Isis Unveiled*. In deel 1 staan de aan het eind van de negentiende eeuw gangbare wetenschappelijke theorieën centraal, die worden afgewogen tegen de 'aloude universele wijsheidsreligie'; deel 2 onderzoekt de religieuze opvattingen uit alle tijden en delen van de wereld.  BPH

32 H.P. Blavatsky, *The Secret Doctrine*. Londen 1888

The Secret Doctrine (De Geheime Leer) wordt beschouwd als het magnum opus van Blavatsky en de hedendaagse theosofische beweging. Het beschrijft het ontstaan van zowel de kosmos als van de aarde, de mensheid en al het leven erop, en hoe de verborgen geschiedenis van zowel kosmos, aarde als mensheid is terug te vinden in de uiteenlopende symboliek van de vele religies en mythologieën uit alle tijden en culturen. Blavatsky zegt zelf: 'Mijn voornaamste en enige oogmerk is bekendheid te geven aan het feit dat de basisuitgangspunten van elke religie en filosofie slechts de echo van één oerwijsheid zijn. Ik probeer aan te tonen dat de Boom van Kennis, evenals de Waarheid zelf, één is, en de bladeren, de twijgen, de hoofdtakken en de stam, hoe ze ook in vorm en kleur verschillen, toch tot dezelfde aloude boom behoren.'

BPH

33 H.P. Blavatsky, *The Voice of the Silence*. Peking 1927


De uitgangspunten en ethische richtlijnen in dit kleine boekje dat in 1889 voor het eerst werd uitgegeven, belichten de twee paden van geestelijke verlichting: het ene pad dat wordt gevolgd door hen die naar geestelijke kennis streven voor hun eigen verlichting, het andere door hen die worden gedreven door mededogen voor al wat leeft. Volgens G.R.S. Mead, persoonlijk secretaris van Blavatsky, is het 'het meest grootse boek uit de theosofische literatuur'. Deze zogenoemde 'Pekingeditie' kwam tot stand op initiatief van de Thub-ten Chö-gyi Nyima, de tachi- (of panchen-)lama, de geestelijk leider van Tibet, die er een voorwoord in schreef. Volgens hem vertolkte het boek de diepste essentie van het boeddhisme. Opmerkelijk in dit verband is de uitspraak van Blavatsky in *Isis Unveiled*: 'Zowel de Bijbel als de Veda's en boeddhische geschriften kunnen alleen volledig worden begrepen en doorgrond in het licht van de hermetische filosofie'.

Privé-collectie R. Spaink


34 Anna Bonus Kingsford, Edward Maitland, *Clothed with the Sun: Being the Book of the Illuminations of Anna*. Londen 1906

Anna Kingsford, geboren Bonus (1846–1888), was anti-vivisectie, vegetariër en vrouwenrechtenactiviste. In 1883 werd ze voorzitter van de Londense Loge van de Theosophical Society. Als eerste wees zij erop dat er naast de zes oosterse esoterische scholen ook een westerse en christelijke inwijdingsweg was, waarvan zij in haar boek *The Perfect Way, Or The Finding of Christ* (Londen, 1882) de inhoud verklaarde. In 1884 richtte zij de Hermetic Society op, waarin deze leringen werden bestudeerd. Haar weten stamde uit haar inwijding in een vorige incarnatie in een ‘bepaalde Grieks-hermetische stroming’ zoals zij verklaarde. Deze stroming incorporeerde ook het denken van Plato. In 1889, een jaar na haar overlijden, verscheen de eerste druk van de woordelijke verslagen van haar visioenen uit in *Clothed with the Sun*, uitgegeven door Edward Maitland.

Privé-collectie J.R. Ritman

35  Anna Bonus Kingsford, Edward Maitland, *The Perfect Way Or, The finding of Christ* (1922)

Anna was een zeer geïnspireerd schrijfster, die naar eigen zeggen haar kennis uit visioenen ontving, die zij ‘illuminaties’ noemde, en die meer de ziel dan de geest aandoen. ‘Zij was geen ‘getrainde occultist’ of een natuurlijke helderziende,’ schrijft haar co-auteur Maitland, ‘en zij geeft aan dat deze een gevolg zijn van psychische herinnering, waardoor de gnosis, in een vorige geboorte door inwijding verkregen, weer opleeft en zich voor haar bewustzijn ontplooit. Zij noemt deze met nadruk Grieks-Egyptisch; de ganse persoonlijkheid schijnt opgeheven en overschreden te worden en fris en krachtig doemt kennis op in het innerlijk begrip als een visioen, dikwijls van zinnebeeldig karakter’.

Op gnostiek-wetenschappelijke gronden kon Anna Bonus-Kingsford bovendien de positie van de vrouw en de vrouwenbeweging ondersteunen. Ook stelt Kingsford dat de bonafide esoterische wetenschap, die zij de innerlijke grond van alle religies noemt, geen verschillen kent ten opzichte van ras,  religie of maatschappijvorm.

Voor Nederland vertaalde Frederik van Eeden in 1922 het boek onder de titel *De ware weg. Het vinden van den Christus.* (1922)

BPH

36 Programmaboekje voor het 4e congres van de 'Föderation europäischer Sektionen der Theosophischen Gesellschaft'. München 1907, afbeelding

Het programma van het Internationale Theosofische Congres te München in 1907 volgens een ontwerp van Rudolf Steiner. Als secretaris-generaal kon Steiner zijn stempel drukken op de inrichting van dit congres. Hij hechtte eraan om een kunstzinnig element toe te voegen. Het vorige congres was te Parijs gehouden op een mooie locatie, maar qua vormgeving zonder directe relatie met de theosofie. Steiner wilde bij de gelegenheid van het congres in Duitsland uitdragen dat het bijzondere karakter van de Europese esoterie met deze stroming van de rozenkruisers samenhang. Was het Rozenkruis in Möglings *Speculum* (1618) nog een klein kruis met daarom heen een krans waarop vier rozen staan, in het ontwerp van Steiner is er een krans te zien van aangesloten rode rozen, niet om, maar op een zwart kruis.

Bij het ontwerp van het rozenkruis uit 1907 heeft Rudolf Steiner waarschijnlijk aan Goethes gedicht *Geheimnisse* gedacht. Dat vertelt hoe broeder Marcus een berg bestijgt en een klooster ziet liggen, waarheen hij zich spoedt. Boven de gesloten poort prijkt het symbool van het kruis:

*Doch von ganz neuen Sinn wird er durchdrungen,
Wie sich das Bild ihm hier vor Augen stellt.
Es steht das Kreuz mit Rosen dicht umschlungen.
Wer hat dem Kreuz die Rosen zugestellt?*

(Van een nieuwe betekenis wordt hij doordrongen,
zo verschijnt hem hier dit beeld.
Het kruis is met rozen dicht omwonden.
Wie heeft het kruis de rozen toebedeeld?)

Tot een krans gewonden worden meerdere rozen met het kruis verbonden. Goethe stond hier waarschijnlijk het beeld op de titelpagina van Daniël Möglings *Speculum Söphicum Rhodostauroticum* uit 1618 voor ogen. Het familiewapen van Johann Valentin Andreae had al vier losse rozen om een andreakruis, maar dat is niet 'dicht omwonden'. Mögling maakt een krans van deze vier rozen dicht om het kruis. Rudolf Steiner tekent voor het congres

in 1907 een zwart kruis tegen een lichte (blauw-groene) achtergrond met het dubbele aantal van acht rode rozen en nog dichter gewonden om de kruising van het kruis. Naast de 'exoterische variant' komt er ook een 'esoterische', die hij leerlingen ter meditatie geeft: een kruis met zeven rode rozen.

De initialen E.D.N. I.J.M. P.S.S.R. verwijzen naar het klassieke axioma uit de rozenkruisersmanifesten: *Ex deo nascimur – In Jesu morimur – Per Spiritum Sanctum reviviscimus*, ofwel 'Uit God worden wij geboren, in Jezus sterven wij, door de Heilige Geest worden wij wedergeboren'.

Origineel van RSA

37 Toegangskaat voor het Münchener Kongress. 1907, afbeelding

Op de entreekaarten van dit en latere congressen zien we hetzelfde ontwerp van het rozenkruis, maar in ieder geval vanaf 1910 zien we zeven in plaats van acht rozen. Rudolf Steiner verklaart dat de versie met de acht rozen de exoterische versie is en die met de zeven rozen de esoterische.

Origineel van RSA

38 Rudolf Steiner, *Die Geheimwissenschaft im Umriss*. Leipzig 1910

De inhoud van het latere basiswerk *Die Geheimwissenschaft im Umriss* uit 1910 vormt in hoofdlijnen al het onderwerp van de lezingencyclus die daarna is uitgegeven als *Die Theosophie des Rosenkreuzers*. De eerste voordracht opent met de mededeling dat Christian Rosenkreutz niet alleen de centrale figuur, de protagonist van het verhaal van zeven dagen in de *Chymische Hochzeit* is, maar dat hiermee een persoon is aangeduid die ook daadwerkelijk heeft bestaan en in 1459 zijn inwijding doormaakte als voorloper en voorbeeld voor een latere scholingsweg van de rozenkruisers.

BPH

39 Toegangskaat voor de lezingencyclus van Rudolf Steiner
Theosophie nach Rosenkreuzer Methode. 22 mei-6 juni
1907, afbeelding

Met de titel van de lezingen *Theosophie nach Rosenkreuzer-Methode* wilde Rudolf Steiner duidelijk maken dat zowel Oost als West een theosofie kennen, maar hij staat voor een theosofie zoals Europa die al eeuwen kende. Deze onderscheidt zich van de oosterse (zoals indertijd geleerd door Annie Besant) door een eigen methode: de rozenkruisersmethode. De entreekaart is ontworpen door Steiner; de kaarten van later datum laten het ontwerp met zeven rozen op het kruis zien.

Origineel van RSA

40 Rudolf Steiner, *Die Geheimwissenschaft im Umriss*.
Manuscript 1913; Idem, *Het Occultisme in Grootte Trekken*.
Z. pl, z.j., afbeelding

In 1910 verscheen Rudolf Steiners *Die Geheimwissenschaft im Umriss*, dat voor de vierde druk in 1913 aanmerkelijk uitgebreid werd wat betreft de rozenkruis meditatie. Het werd door A. Terwiel direct in het Nederlands vertaald als *Het Occultisme in Grootte Trekken*, waarvan in de tentoonstelling een exemplaar opgeslagen ligt op de pagina waarop Rudolf Steiner de rozenkruismeditatie beschrijft in zeven stappen (elk weer corresponderend met een roos). Daarnaast ligt het handschrift uit 1913 met de uitgebreidere versie van de meditatie. Het beeld van het rozenkruis is vanaf dit moment met zeven rozen vormgegeven, en onder meer in die vorm afgebeeld op de plafondschildering van de kleine koepel in het Eerste Goetheanum te Dornach, dat in 1922 ten prooi viel aan de vlammen.

Orinineel privé-collectie J. Sijmons/RSA

41 *Chymische Hochzeit*. Dornach 1942 en Rudolf Steiner,
[Commentaar op de *Chymische Hochzeit*], autograaf, 1917,
afbeelding

In 1916 schreef Rudolf Steiner een lang opstel over de *Chymische Hochzeit Christiani Rosencreutz anno 1459*. Samen met een Nieuw-Duitse versie van de

Chymische Hochzeit door dr. Walter Weber werd het opstel door de Philosophisch-Anthroposophischer Verlag te Dornach uitgegeven in 1942. Dit boek is hier tentoongesteld samen met de eerste bladzijde van het originele door Rudolf Steiner geschreven opstel.

Origineel van RSA

42 John Twine, *Het geestelijk testament der Orde van het Rozekruis*. Haarlem 1937

In 1935 hadden Cor Damme, Wim en Jan Leene in The British Library een manuscript van de Fama fraternitatis van vóór 1614 in handen gekregen, alsmede een vroege druk van de Chymische Hochzeit, die in 1616 was verschenen. Bij het zien van het zegel op de titelpagina, dat ze al kenden van de band van Waites *History of the Rosicrucians* (zie nr. 22) voelden zij: dit is het symbool van de Orde van het Rozenkruis, die alle waarheidszoekers inspireert. Het was voor hen het door mysterie omhulde bloedzegel van Christiaan Rozenkruis en Jan Leene wist dat ze hiermee de lijn gevonden hadden waarop ze hun werk zelfstandig, los van de Amerikaanse moederorganisatie, konden grondvesten. Hun adagium werd: *ad fontes*, terug naar de bronnen. Op 25 december 1935 werd het Nederlandse Rozekruisers Genootschap een feit. In 1936 geeft het Amsterdamse centrum in typoscript een Nederlandse vertaling uit van alle rozenkruisersmanifesten; deze publicatie verschijnt dan een jaar later in Haarlem onder Jan Leenes pseudoniem John Twine in druk.

BPH

43 Z.W. Leene, *Het Rituaal der Rozekruisers*. Haarlem 1938

Wim (Z.W.) Leene, de dynamische motor van het Nederlandse Rozekruisers Genootschap, overlijdt op 9 maart 1938. In dat jaar bundelt de raad van beheer van het Genootschap als hommage aan hem een aantal van zijn toespraken en geeft die uit onder de titel: *Het Rituaal der Rozekruisers*. Het is de enige publicatie die onder zijn naam is verschenen. De inhoud ervan is bewerkt naar lezingen, uitgesproken in de tempel van het Rozenkruis, die eerder werden gepubliceerd als studentenlessen in het weekblad *Aquarius*. In deze bundel verklaart Z.W. Leene de ‘magische’ ritus van het Rozenkruis,

die zij in de Tempel celebreren en die gebaseerd is op 1 Korinthe 13. Deze ritus werd ook in de Mount Ecclesia Tempel van de Amerikaanse Rosicrucian Fellowship in Oceanside, Californië, gehouden.

Privé-collectie J.R. Ritman

44 John Twine, *De Roep der Rozenkruisers Broederschap*.
Haarlem 1939

Gegrepen als Wim (Z.W.) en Jan Leene waren door de rozenkruisersmanifesten, was Jan Leene al meteen bij het vertalen ervan (gepubliceerd als *Het geestelijk testament der Orde van het Rozekruis*, zie nr. 42) begonnen met het weer-geven van wat hem bij deze teksten inspireerde. Hij tracht de zeer gecompri-meerde begrippen uit de manifesten zo te verklaren dat ze licht werpen op de nieuwe rozenkruisarbeid die Cor Damme, Wim Leene en hij zelf in 1935 waren begonnen. In het voorwoord van deze eerste editie geeft hij aan hier-mee ‘mijn opdracht [te vervullen], vóór het verstrijken van de eerste helft van het jaar 1939 mijn commentaren op de *Fama fraternitatis* R.C. van Johannes Valentinus Andreae uit te geven’. Het boek verscheen in maart 1939 onder het pseudoniem John Twine; dit exemplaar met foto van de auteur, opdracht en handtekening is gedateerd op 3 april 1939.

BPH

Heilige natuur volgens de rozenkruisers

‘Rozenkruisers: Het zijn religieuze vrijdenkers, de rozenkruisers, met een sterk geloof in de goddelijke natuur, toont een expositie in Amsterdam.’

Het idee dat God een kracht is – zoiets als de ‘The Force’ in de *Star Wars*-films – die alles doordrenkt en schept en dus ook in alles in de natuur is, inclusief onszelf, is in het Westen verloren geraakt. Dat komt doordat de christelijke God, anders dan bij andere, niet-Westerse religies, in plaats van een kracht een gestalte is geworden, ver van de wereld.

‘De focus ligt niet bij de natuur. En dat heeft ons in staat gesteld om te doen wat we hebben gedaan met de natuur’, zei godsdienstwetenschapper Karen Armstrong onlangs in NRC over dat moderne, Westerse wereldbeeld. De groeiende klimaatcrisis is wat haar betreft mede een gevolg daarvan, legt ze uit in haar nieuwe boek *Heilige Natuur*.

Maar is dat zo? Zijn alle christenen het mythische idee kwijt dat alles doordrongen is van een goddelijke kracht, zoals in andere oude religies? Nee. Ten minste één groep westerse, religieuze vrijdenkers probeert al eeuwen dapper het mystieke idee te verkondigen dat alles in de natuur wél doordrongen is van een universele, goddelijke kracht. Dat zijn de rozenkruisers.

Wie zij zijn, wat ze denken en wat hun invloed is, ook op kunstenaars van Mozart tot Mondriaan, is te zien in museum Embassy of the Free Mind (EFM) in Amsterdam op een expositie getiteld *De Rozenkruisers Revolutie. Traditie en vernieuwing*, met zo’n veertig boeken, prenten, documenten.

Het nieuwe museum dankt Amsterdam aan Joost Ritman (81). In 1957 kwam deze Amsterdamse zakenman als jonge man in aanraking met de manifesten van de rozenkruisers. Hij werd er zo door gegrepen dat hij besloot zijn leven aan deze spirituele traditie te wijden. Hij begon er boeken over te verzamelen – dat groeide uit tot de Bibliotheca Philosophica Hermetica (BPH), een van de grootste collecties op dit gebied, met unieke werken. Ritman richtte een wetenschappelijk onderzoeksinstituut op dat de traditie be-



studeert en hij liet het *Corpus Hermeticum* in het Nederlands vertalen. In 2016 schonken Ritman en zijn vrouw zijn bibliotheek en instituut en het Amsterdamse Huis met de Hoofden aan de stichting het Wereldhart, waarin nu het vrijdenkersmuseum EFM is gevestigd.

Bij de rozenkruisers, een christelijke vrijdenkersstroming die in zeventiende-eeuws Duitsland begon, draait eigenlijk alles om het mystieke idee dat iedereen en alles in het universum één is, en verbonden met elkaar, bezielde door een goddelijke kracht, zoals ook in de oudere Oosterse religies die Karen Armstrong in haar boek beschrijft. In hun levensvisie namen ze nadrukkelijk iets op van buiten 'het angstig donk're blok van 't Christendom', zoals de dichter J.A. dèr Mouw het noemde.

Dat was de leer van een oude mystieke Egyptische god, Thoth, die in de Renaissance bekend werd onder de naam Hermes de Driewerf Grote, of Hermes Trismegistus, zoals de Grieken hem noemden. Hij werd de Driewerf Grote genoemd omdat hij gezien werd als uitvinder van zowel de wetenschap (wetenschap, astrologie, alchemie) en de kunsten als de godsdienst. Hermes werd gaandeweg een wijze leermeester en zou ook de bijbelse Mozes onderwezen hebben. Hermes' leer, 200 na Christus verzameld in het *Corpus Hermeticum*, werd nadat er in 1471 een Latijnse vertaling van uitkwam, tijdens de Renaissance als de oudste en beste bron van kennis gezien.

Voor Hermes is alles wat in de mens is als microkosmos, ook in de macrokosmos. 'Zo boven, zo beneden', zegt hij. Alles in het universum is bezielde met goddelijke kracht. Bijgevolg heeft ieder mens iets goddelijks in zich. Met dat goddelijke in jezelf kun je, door oefening langs die mystieke weg, los komen van het aardse, in contact met het eeuwige goddelijke. Een verlossing dus, door intuïtieve goddelijke kennis in jezelf (*gnosis*, Grieks voor kennis, noemen ze dat).

Dat is andere koek dan wat de christelijke kerken verkondigen, vooral strenge protestanten. Volgens hen is de mens een nietige aardse worm, zonder vrije wil, beladen met erfzonde en volledig overgeleverd aan Gods genade: 'Sola gratia'. Voor Hermes heeft de mens wel een vrije wil en geen zondige natuur. (De Egyptische scheppende kracht is androgyn, man-vrouw ineen, en seks, man-vrouwvereniging, is een goddelijke viering daarvan).

Voor de rozenkruisers is de mens in navolging van Hermes 'een mondig we-

zen dat leeft in overeenstemming met de goddelijke natuur en dat door zijn daden de natuurlijke wereld kan helpen herstellen in zijn oorspronkelijke staat', aldus het boek *Goddelijke Wijsheid, Goddelijke natuur* van de Embassy of the Free Mind.

Rond 1600, toen katholieken en protestanten in Duitsland elkaar op leven en dood bestreden, aan de vooravond van de Dertigjarige oorlog, was dat een hoopvol, revolutionair geluid. Een uitweg uit de crisis bieden, dat wilden de eerste rozenkruisers, een groep protestantse vrijdenkers verbonden aan de universiteit van Tübingen. Zij schreven drie manifesten (op de expositie te zien), die tussen 1614 en 1616 in druk verschenen, om de wereld te verbeteren. Het was een spirituele heilsboodschap in donkere tijden, waarbij in 1604 ook nog een onheilspellende nieuwe ster (een ontplofte ster, een supernova) aan de hemel verschenen was.

Nadrukkelijk pleitten de rozenkruisers voor vrede, tolerantie en christelijke naastenliefde – voor iedereen. Als vrijdenkers zagen ze waar starre (religieuze) dogma's toe leidden: godsdiensttwisten. Liefde en magie was hun antwoord.

Ze verpakten hun boodschap in fictie, in een spannend verhaal over een mysterieuze middeleeuwse ridder genaamd Christiaan Rosenkreuz (Rozenkruis; die naam bevat al natuur + christendom-symboliek). Die had op reis in Egypte en Marokko oude wijsheid over wiskunde, magie, de kabbala, religie opgedaan.

We lezen in de manifesten dat '...de gehele grote wereld [als het ware] aanwezig is in een klein mens, wiens godsdienst, politiek, gezondheid, ledematen, natuur, taal, woorden en werken, alle in één klank en in een melodie harmoniëren met God, hemel en aarde.'

Om al zijn kennis te delen, richtte ridder Rozenkruis de Broederschap van het Rozenkruis op. De schrijvers van de manifesten beweerden dat zij in het supernova-jaar 1604 het graf van de ridder geopend hadden, en wilden nu zijn kennis met de wereld delen. Hoe je tot hoger inzicht kon komen, alsof je door een geestelijk alchemistisch proces ging, werd in het slotdeel gegeven: *Chymische Hochzeit – Het Chemisch Huwelijk*.

De rozenkruisers wilden behalve een spiritueel-christelijke revolutie ook de wetenschap vernieuwen. Op universiteiten werden toen overwegend klassieke boeken bestudeerd. De rozenkruisers wilden juist dat de natuur onder-

zocht werd: daar was echte wijsheid en kennis te vinden. Bovendien wilden ze in lijn met de rebelse Zwitserse arts Paracelsus (1493-1541), die de Duitse Hermes genoemd werd, mensen gratis genezen. Paracelsus was een succesvol maar omstreden en opgejaagde arts. Hij bepleitte studie van de natuur, en hij gebruikte alchemie om uit planten geneesmiddelen te puren.

De rozenkruisersmanifesten zorgden voor ophef in Europa. Ze werden verketterd en bewonderd. In 1615 verscheen in Nederland al een vertaling. Het ideaal van de rozenkruisers was dat in broederschappen van vrijdenkers nieuwe wetenschappelijke en spirituele inzichten, het innerlijk licht, besproken werden. Dat moest vaak in het geheim. Het Britse wetenschappelijk instituut The Royal Society, opgericht in 1660 komt waarschijnlijk voort uit zo'n geheim of 'onzichtbaar' Rozenkruisersgenootschap, volgens historica Frances Yates.

De rozenkruisers en hun spirituele, mystieke visie bleven door de eeuwen heen invloedrijk. De Vrijmetselaars, een verwante stroming, namen teksten van hen over. rozenkruisers-ideeën inspireerden ook de Theosophical Society en het Antroposophische Gesellschaft, die rond 1900 werden opgericht. In feite vormt het gedachtengoed dat de rozenkruisers doorgaven, over de oude mystieke goddelijke kennis, de gnosis, de derde Europese cultuurstroom, naast de bekende twee, de kerkelijke religie en de wetenschap. Die derde stroom is minder bekend, maar wel invloedrijk, volgens historicus Gilles Quispel. Vrijmetselaar Mozart componeerde de opera *Die Zauberflöte* over de Egyptische magische weg naar 'het Licht'. Theosoof Mondriaan wilde met zijn kleurvlakschilderijen een hogere, universele harmonie verbeelden.

Voor deze rozenkruisers-expositie zocht de EFM-stichting samenwerking met de Kloss Nederlandse Vrijmetselaarsbeweging. Zij hebben ook veel oorspronkelijke rozenkruisers-publicaties in hun Haagse bibliotheek. Daarvan is in EFM nu een aantal te zien. En die bibliotheek van de 'Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden' werkt met de BPH samen aan een uitgebreide, gecombineerde rozenkruisers-bibliografie.

Als in 2025 Amsterdam zijn 750-jarig bestaan viert, hoopt de EFM met verschillende musea samen een grote tentoonstelling te maken om te laten zien dat Amsterdam een stad was en is van vrijdenkers en spiritualiteit. Daarvoor

heeft EFM cultureel programmeur Han Bakker, oud-directeur van de Dogtroep, in de arm genomen. Die werkt aan een grote tentoonstelling die moet laten zien wat de grote religies het Jodendom, de Islam en het Christendom verbindt. Wat je nu al in het klein op de expositie in de Embassy of the Free Mind kunt zien, zie je dan in het groot.

Dit artikel werd gepubliceerd in de NRC op 30 juni 2022

De tweeledige praktijk van de Rozenkruisers Revolutie

De School van het Rozenkruis beschouwt als haar enig doel het geestprincipe in de mens zijn volle kracht en energie terug te geven. Zij wijdt zich, zoals zij in haar *Verklaring van de Broederschap van het Rozenkruis* in 1960 formuleert, ‘aan het uiteindelijke herstel der mensheid’:

De religieuze gemeenschap van het Lectorium Rosicrucianum beoogt het herstel en de wederbelevending van de oorspronkelijke en in het oer- verleden bestaan hebbende drievoudige tempel Gods, zich openbarend aan en zich in dienst stellend van heel de mensheid.

In de mate dat zij daarin slaagt, straalt daarmee annex een bepaalde kwaliteit van Licht en Liefde over de wereld, waarop mensen die in deze zin gnosis- en lichtgevoelig zijn, kunnen reageren.

Zij brengt allereerst een gemeenschap van zoekende zielen bijeen. Ten tweede is zij verbonden met een Mysteryschool, ofwel een Levend Lichaam en ten derde staat achter deze gemeenschap, aldus haar *Verklaring*, de Gemeenschap van de Innerlijke Graden, dat is de Universele Keten van alle voorgaande broederschappen.

Het werk slaagt, wanneer een voldoende aantal zielen tot genezing komt, dat wil zeggen, gewekt wordt. Door de straling die hen treft zullen zij zich bewust worden van de talloze beperkingen waaraan zij onderhevig zijn en die hun actieradius hebben verzwakt. Maar met de energie die hun nog rest, en de hulp die zij verkrijgen, zullen zij zich zeker oprichten en herstellen.

Want de ziel gelijkt op een tuin. Zij kan een ware lusthof zijn, waarin de geest met vreugde verkeert en werkzaam is en zij kan een verwilderde jungle zijn, waarin de levensenergieën steeds nieuw onkruid voortbrengen. Niet zonder reden vergelijken de gewijde geschriften het oog van de ziel, de nous, vaak

met een tuin. Een tuin waarin een zaaiër uitging om te zaaien, maar ook een veld waarin door de invloed van ‘de vijand’ onkruid wortelschiet en opgroeit, dat het mosterdzaadje – dat het koninkrijk der hemelen bevat – dreigt te verstikken. Zo lezen we in het Thomasevangelie:

‘De leerlingen zeiden tot Jezus: ‘Zeg ons, waarop lijkt het koninkrijk der hemelen?’ Hij sprak tot hen: ‘Het lijkt op een mosterdzaadje, het kleinste van alle zaadjes. Als het echter op bewerkte aarde valt, wordt het een grote plant en wordt een schuilplaats voor de vogelen van de hemel.’

Er is in de evangeliën vaker sprake van een tuin of een veld, waarin gezaaid wordt. Of je hoort van een akker, waarin een schat verborgen ligt. Je kunt zeggen dat deze parabel ook van toepassing is op het werk van de Geesteschool. Haar innerlijke ruimte, het Levende Lichaam, is een tuin voor de zielen die zich daarin ophouden; zij wordt vergeleken met een rozenhof, en de werkers die erin werken doen het uiterste om deze tuin, deze omgeving zuiver, ongerept en van onkruid vrij te houden.

Daarbij is het ook een veld waarin gezaaid wordt en waarin tal van ‘vogelen des hemels’ nestelen. En het is een beschermd veld, door de hoge vibraties die het omringen. Zo blijven de krachten die erin circuleren van een hoog en zuiver gehalte. En uit de geestelijke impulsen, die erin ontstaan als de glinsteringen van de zon op het water, worden stoffelijke initiatieven geboren die steeds hetzelfde doel hebben:

- * allereerst het wekken van het geestprincipe of de roos-der-rozen in de mens;
- * het verzorgen van initiatieven die het gaan van de Weg ondersteunen;
- * en ten derde ontstaan vanuit dat veld activiteiten in bredere zin in de samenleving.

Wat is er niet allemaal in het veld van de Geesteschool gezaaid, wat heeft er niet allemaal kunnen opbloeien vanuit dat veld van ontplooiing? Er zijn dagen, symposia en openbare conferenties gehouden. Veel daarvan is vastgelegd en kunnen we nu terugvinden in de literatuur die door de Rozekruis Pers is uitgegeven.

Het is nu misschien een goed moment om eens nader in te gaan op wat er, vanuit het geestelijk mandaat dat aan de werkzaamheid van deze School is verleend, voor de eigen groep leerlingen en in de samenleving is neergezet. Een deel van die initiatieven heeft een interne betrekking, en is ondernomen ten behoeve van de leerlingen.

In 1953 verschijnen de eerste publicaties van de ‘Coöperatieve Verbruikersvereniging Hora Est’, die in fysiek opzicht de leerlingen van het Lectorium Rosicrucianum ondersteunde. Hora Est formuleerde voor zichzelf een drie-voudige taak:

- a voeding te beschouwen uit geestelijk oogpunt
- b voeding te beschouwen van medische zijde
- c raadgevingen en recepten

De raadgevingen betreffen vooral geneeskrachtige kruiden en gezonde vegetarische voeding. Er wordt een eigen distributiedienst opgericht, waarbij de fijne, vaak zelf geproduceerde producten aan huis worden afgeleverd, jaren voordat dat algemeen gangbaar werd. Hora Est heeft enkele decennia bestaan. Ook zien we vanuit die arbeid voortkomen een eigen land- en tuinbouwinitiatief, Terra Nova, dat biologische producten verbouwde en leverde. Daardoor was het conferentiecentrum in staat uit eigen kas en tuinen groenten en fruit te betrekken, en kon men jarenlang als klant direct producten afnemen in twee winkels.

In 1962 ziet – naast het al vele jaren bestaande jeugdwerk op het conferentieoord Noverosa – een basisschool het daglicht, de Jan van Rijckenborghschool, met gediplomeerde leerkrachten, die in Haarlem, Hilversum, Duiven en Heiloo vestigingen heeft gekend. Hier staat niet het lesgeven vanuit de verplichte lesstof op de eerste plaats, maar heeft men een bijzonder oog voor de noden en het welzijn van het kind op ieder vlak. Van belang wordt geacht dat een kind onderricht ontvangt waardoor de ontvankelijkheid van en voor de ziel open blijft. Zo kunnen zij in het leven als vrije en onbevangen jongeren hun weg kiezen. De Jan van Rijckenborghscholen in Heiloo en Hilversum zijn nog steeds actief.

Andere activiteiten waren altijd al meer naar buiten gericht. Vanaf het eerste begin kende de School een openbare arbeid, gericht op belangstellenden. In

1998 werd begonnen met *symposia* op het conferentieoord Renova, typisch een activiteit waarin thema's, fakkeldragers en gnostieke impulsen uit het verleden vanuit veel gezichtspunten samenkomen. Een novum voor de School, maar wel een volkomen logische en verantwoorde ontwikkeling, die in 2012 werd ondergebracht in de Stichting Rozenkruis, speciaal opgericht om samen te werken met mensen, groepen, bewegingen of richtingen die zich eveneens bezighouden met het – in geestelijk opzicht – verheffen van de mens.

En zo vallen de kleine honderd *symposia* die sindsdien gehouden werden binnen de Pistis-stroming, die met de impuls van de gnosis in onze tijd annex is. Waarbij steeds weer de unieke stem van de gnosis meeklinkt en een ander en groter publiek kan worden bereikt dan de School met openbare activiteiten alleen zouden hebben kunnen bereiken.

Wat wordt hier bedoeld met het begrip Pistis-stroming? Jan van Rijkenborgh schrijft in het zesde deel van zijn *Gnosis in Actuele Openbaring*:

‘De mensheid dient op telkens andere wijze te worden aangegrepen, opdat de eeuwige heilsweg in alle tijden en in iedere situatie ontsloten zou kunnen worden en een praktische uitredding in het nu mogelijk zou zijn. Zo ontdekken wij in de wereldgeschiedenis hoe de uitvloeiingen van het goddelijke *Pleroma* zich openbaren in twee stromingen, als twee rivieren. Elke stroming heeft een positief en een negatief aanzicht; vandaar dat er in het aloude paradijsverhaal sprake is van vier rivieren die door het Eden van den beginne stroomden. In onze terminologie spreken wij van twee verschillende elektromagnetische golvingen. Valentinus sprak van de Pistis en van de Sophia.

Eén stroming werd aangeduid als de stroom der kennis, de Pistis; de andere als de stroom der wijsheid, de Sophia. Eén stroming die zich geheel associeert met de gangbare menselijke kennis van iedere tijd, zodat de grote massa deze emanatie kan ontdekken en erop kan reageren (...) en een stroming die zich geheel separaat houdt van deze wereld, maar wel in deze wereld instraalt, opdat de enkeling, de God zoekende mens (...) uiteindelijk de Sophia zou kunnen vinden.’

Twee uitingen van één machtige impuls, en het is altijd de impuls van de innerlijke kennis – van gnosis. Want zoals het tweeduizend jaar geleden op wereld-

schaal plaatsvond in het grote, weerspiegelt het zich in bescheidener omvang eveneens in de omgeving van een waarlijk gnostieke geestesschool. De Sophia van de Geestesschool heeft betrekking op haar innerlijke leringen, de innerlijke weg naar verlichting en bevrijding. De Pistis, de tweelingstroom naast de Sophia, met haar reflectie in de mentale sfeer, heeft een andere taak. Zij wil in de samenleving bewogenheid, interesse, studie wekken. En bewogenheid wekt ze!

Vandaar dat Catharose de Petri in 1985 buitengewoon enthousiast reageerde, toen een krachtig initiatief vanuit die Pistis-stroom het daglicht zag. In dat jaar werd de Bibliotheca Philosophica Hermetica, de bibliotheek van de christelijk-hermetische gnosis, voor het publiek geopend. Het is een initiatief dat zonder meer, vanuit een inspiratie in de Geestesschool, op heel bijzondere wijze in de samenleving doorklinkt.

In haar dankwoord bij de opening van de Bibliotheca Philosophica Hermetica op 19 januari 1985 zegt zij:

‘Ik meen wel namens allen die dit bijeenzijn in deze bibliotheek mochten meebeleven, te mogen uitspreken (...) meer dan groot respect te hebben voor hetgeen hier (...) tot stand is gebracht. Het is groots, geweldig, groots.’

En:

‘...Na alles waarvan wij kennis mochten nemen, rijst slechts deze ene bede op vanuit het hart: dat de geest, de liefde, het licht en de wijsheid die in deze boekenschat als woorden nu nog gebonden liggen, eenmaal door ontelbare zoekende zielen worden vrijgemaakt. Wel te verstaan niet als kennisleer, doch zullen worden vrijgemaakt (...) opdat die wijsheid en liefde in hen tot wasdom kan komen.

Het doel van deze arbeid is immers dat eenmaal het werkelijke absolute leven dat uitgaat van de oorspronkelijke geest in zuivere absolute verschijningsvorm geboren kan worden.

Zoals voor de Tweede Wereldoorlog Wim en Jan Leene in het werk van Jakob Böhme een belangwekkende toetssteen zagen waaraan zij hun geestelijke in-

zichten konden slijpen, was Böhmes Aurora ook het ‘morgenrood’ voor de stichter van deze bibliotheek, Joost R. Ritman. Na al in 1957 begonnen te zijn met het zoeken naar bronnen van wijsheid, bracht Böhmes eersteling *Morgenrood in Opgang*, in een vertaling van Jan Luyken uit 1686, hem er in 1964 toe een begin te maken met wat nu een imposante geesteswetenschappelijke boeken-schat is, de grootste esoterische boekencollectie ter wereld, die vanaf 2016 het ‘kloppende hart’ vormt van de *Embassy of the Free Mind* in Amsterdam.

De Sophia-stroom die in de Geestesschool – als levende gnosis – de harten en hoofden regeneert en voorwaarts stuwt in het Licht, vindt zijn alchemische, pansofische en hermetische onderbouwing in de literatuur der eeuwen – boeken, manuscripten, afbeeldingen, als getuigen van een innerlijke weg. Het is in de bibliotheek van de hermetische filosofie dat zij, vaak na eeuwenlange omzwervingen, een warm thuis vinden, en dat hun waarde tot haar recht komt. En het is meer dan dat. Deze plaats is tegelijk een onderzoeksinstituut voor de Pistis-zoekers; een academie voor hen die de bronnen willen bestuderen om individueel of in groepsverband of vanuit hun bewegingen de samenleving te verrijken vanuit een omvattende en holistische visie.

Het is een indrukwekkende lijst van samenwerkingsverbanden tussen deze bibliotheek en de Geestesschool, die in de loop der jaren plaatsvinden. Het eerste wapenfeit is al in november 1986, dat het vierhonderdste geboortjaar markeert van Johann Valentin Andreae: een symposium van historische letterkundigen, filosofen en literatuuronderzoekers vanuit de gehele wereld, die hun bevindingen en ontdekkingen met betrekking tot Andreae als vermeende auteur en de betekenis van de rozenkruisersmanifesten presenteren in een meerdaags bijeenzijn in het Comeniushuis, zoals het toen nog genoemd werd – het Huis met de Hoofden in Amsterdam. Tijdens die bijeenkomst spreekt Alex H. van den Brul, toenmalig lid van de Spirituele Leiding van de Geestesschool, over de betekenis van Christiaan Rozenkruis in onze tijd, waarbij hij afsluit met een citaat uit *Een nieuwe roep*, een sleuteltoespraak die Jan van Rijckenborgh in 1952 als een nieuwe Fama voor Europa in Wiesbaden had uitgesproken.

De acta van het symposium werden in 1988 uitgegeven in *Das Erbe des Christian Rosenkreuz: Vorträge gehalten anlässlich des Amsterdamer Symposiums* 18. - 20.

November 1986: *Johann Valentin Andreae 1586-1986 und die Manifeste der Rosenkreuzerbruderschaft 1614-1616.*

Tien jaar later is er opnieuw een initiatief dat landelijk indruk maakt, als het Lectorium Rosicrucianum en de Bibliotheca Philosophica Hermetica een samenwerking aangaan met de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. De laatste organisatie, de KB, vindt het bij monde van haar toenmalige directeur, Wim van Drimmelen, 'een welkome gelegenheid om op verantwoorde, wetenschappelijke wijze haar collectie op het gebied van de esoterische wetenschappen voor het voetlicht te kunnen brengen'. De ermee gepaard gaande tentoonstelling, aldus Van Drimmelen, 'maakt een beweging [de rozenkruisersbeweging, red.] toegankelijk die voor veel mensen waarschijnlijk toch met een waas van mysterie is omgeven. [Zij...] schetst op boeiende wijze het verleden van de broederschap, en toont hoe enkele geschriften uit de vroege zeventiende eeuw een spirituele beweging in het leven hebben geroepen die tot op de dag van vandaag mensen bezighoudt en inspireert.'

De tentoonstelling is getiteld: 'De roep van het Rozenkruis. Vier eeuwen levende traditie' en de Koninklijke Bibliotheek en de Rozenkruis Pers staan tezamen vermeld als uitgevers van de gelijknamige bundel. Het historische overzicht van *Vier eeuwen rozenkruis* dat het grootste deel van de gelijknamige publicatie beslaat, is van de hand van Frans Smit. Tegelijkertijd publiceert de Rozenkruis Pers ter gelegenheid van die belangwekkende gebeurtenis de *Fama Fraternitatis: het oudste manifest der Rozenkruisers Broederschap* van de hand van Pleun van der Kooij en Carlos Gilly – de eerste vanuit het Lectorium en de laatste vanuit de Bibliotheca – een nieuwe, tweetalige uitgave van de *Fama*, die beschouwd mag worden als de reconstructie van de oertekst, op basis van verschillende manuscripten en kopieën.

Rond 1998 opent de School, na circa vijftig jaar vooral naar binnen gerichte geestelijke arbeid, op nieuwe wijze haar poorten naar de samenleving met een reeks van symposia op het conferentiecentrum Renova. Voor het eerst zijn er inspirerende ontmoetingen met een groter publiek, dat van binnen-uit geïnteresseerd is in esoterische onderwerpen. De vele bezoekers voelen misschien geen directe behoefte zich nauwer met het inwijdingsaspect – de Sophia – van de Geesteschool te verbinden, maar voelen zich welkom in een

open atmosfeer waarin zij herkenning en inspiratie vinden voor hun eigen zoektocht en ervaringen.

Mede dankzij de contacten die in en door de Bibliotheca Philosophica Hermetica zijn gelegd, staan eminente wetenschappers open om hier te spreken over historische en wetenschappelijke aspecten van de gnosis, waarin zij zich vaak hun leven lang hebben verdiept. Met sprekers uit die laag van de samenleving, zoals Gilles Quispel en Roelof van den Broek, maar ook met vooraanstaande soefimeesters en kabbalisten, spinozisten en boeddhisten worden breed georiënteerde dagen belegd, waarbij de atmosfeer van Renova de perfecte omgeving biedt om deze tot hun recht te laten komen. En in de Symposionreeks van de Rozekruis Pers zijn hun voordrachten jaar in en jaar uit vastgelegd.

Uit dezelfde geïnspireerde samenwerking kan dan in 2009, waarschijnlijk voor het eerst in het geestelijk-esoterische veld, een bijeenkomst worden georganiseerd waarin zeven hedendaagse geestelijke stromingen op het hoogste niveau vertegenwoordigd zijn. Bijna negenhonderd gasten nemen deel aan dit unicum, waarvan de toespraken zijn gepubliceerd in de Symposionbundel *Geroepen door het Wereldhart*, afgesloten met een manifest, dat door al de zeven groepen is samengesteld en ondertekend.

Aanleiding voor deze bijzondere dag is de publicatie van een historische studie van het werk van Jan van Rijckenborgh en Catharose de Petri en de wording van de Internationale School van het Rozenkruis die dan net is uitgebracht: *Geroepen door het Wereldhart*, 2009. Deze uitgave wordt in 2012 gevolgd door een tweede, op zichzelf staand deel, *De vuurgloed van de ontstijging*, gewijd aan Z.W. Leene, die de rozenkruisersarbeid voor de Tweede Wereldoorlog in-houd en vorm gaf.

Vervolgens komt er een nieuw hoogtepunt, in 2014. Het is dan precies vierhonderd jaar geleden dat de *Fama Fraternitatis* het licht zag, een moment dat we niet onopgemerkt voorbij wilden laten gaan. Het tijdschrift *Pentagram* wijdt er meerdere edities aan. Ter gelegenheid van een internationale conferentie in Calw, het centrum van de zeventiende-eeuwse ophef, komt een voortreffelijke samenwerking tot stand met twee filmmakers, Reinhard Eichelbeck en Wolfgang Jung, die in hun film *Reise ins Unerwartete* de betekenis,

de achtergrond en invloed van de enigmatische *Fama* onderzoeken. Ook zij onderzoeken in de BPH de directe bronnen van de rozenkruisers en filmen ze. Zij wenden zich daarin tot kunstenaars, wetenschappers en spirituele zoekers van de School – en daarbuiten – die spreken over inspiratie, durf, creativiteit, imaginaties en innerlijke rust. Met hun film willen zij in de samenleving mede het moderne debat aanjagen over een toekomstperspectief van en voor een mensheid in uiterste verwarring.

Waar de Bibliotheca Philosophica Hermetica het jaar 2014 markeert met de tentoonstelling *Goddelijke wijsheid – Goddelijke natuur. De boodschap van de Rozenkruisermanifesten in de beeldtaal van de zeventiende eeuw*, is dit moment voor de Rozenkruis Pers aanleiding om met het boekje *Ad fontes* een nieuw manifest, een nieuwe geestelijke benadering uit te brengen van de spirituele en historische achtergronden van het denken der rozenkruisers uit de zeventiende eeuw en hun manifesten.

De tentoonstelling *De Rozenkruisers Revolutie. Traditie en vernieuwing* die de BPH in het voorjaar van 2022 opende en die in september 2022 in het J. van Rijkensborgh Centrum in Haarlem wordt getoond, kent een dubbele oorsprong. Zij vormt zowel een directe voortzetting van de initiatieven rond de *Fama* in het jaar 2014, als een verdieping van de verbinding met de hedendaagse spirituele bewegingen, die in 1998 en 2009 ontstond. De essays in de catalogus bij deze tentoonstelling maken zichtbaar hoezeer de impuls achter de verschijning van de zeventiende-eeuwse rozenkruisersmanifesten mede de geestelijke voedingsbodem vormde voor het ontstaan van de vrijmetselarij, de theosofie, de antroposofie en de hedendaagse rozenkruisersstromingen.

Een van de belangrijkste gebeurtenissen in de wording van de Geesteschool is geweest het contact met de laatste representant van de voorgaande broederschap der katharen. Antoine Gadal, de ‘patriarch van de Sabarthez’ zoals hij wel werd genoemd, wijdde zijn leven aan de bestudering en overdracht van het kathaarse denken en verdiepte zijn intuïtieve kennis door onderzoek op archeologisch, speleologisch, cultureel en esoterisch terrein. In gnostiek-geestelijke zin kon in dat contact de erkenning van de Universele Broederschap voor het geestelijk mandaat van de grootmeesters van het Lectorium Rosicrucianum worden bevestigd.

Over de jaren heen heeft de Bibliotheca Philosophica Hermetica alle bereik-

bare en onbereikbare documenten bijeengebracht die het leven van Antoine Gadal betroffen, en zij bewaart deze in een (besloten) Gadal-archief. Zo kon in 2004 een boek verschijnen onder de titel *De Triomf van de Universele Gnosis*, waarin niet eerder gepubliceerde teksten van Jan van Rijckenborgh, Catharose de Petri en Antoine Gadal werden bezorgd. En na een grondige bestudering van dat materiaal werd het mogelijk in 2021 *Plaatsen waar de Geest waait* te publiceren. Hierin wordt getracht de rijkdom en de diepte te benaderen van het leven en de werkzaamheid van Gadal, zowel in zijn spirituele als zijn historische context. Een publicatie die in drie talen verscheen, en die opnieuw kracht is bijgezet met een internationaal symposium in Tarascon-sur-Ariège, *De gouden draad van de vrije geest*, met sprekers uit alle disciplines waarin A. Gadal werkzaam was.

Het licht van de gnosis kent twee aspecten. Het is een contemplatieve kracht die naar binnen toe zuivert en geneest. Het is innerlijk. Wijsheid die brandt op de olie van zachtmoedigheid is zijn essentie, de Inwijdingsschool zijn realisatie. Hetzelfde licht is ook een naar buiten werkzame kracht, die gestalte kreeg en krijgt in initiatieven zoals hierboven geschilderd. Voor beide emanaties zijn spirituele intelligentie en intelligente daadkracht onmisbaar: een helder inzicht gepaard aan een volgehouden werkzaamheid.

Deze beide krachten, een wijsheidsstroom en een kennisstroming, staan steeds ter beschikking als er met een open hart vol liefde voor mens, wereld en samenleving een beroep op wordt gedaan. Steeds opnieuw komen dan alle noodzakelijke kwaliteiten vrij die nodig zijn om een voorgenomen geestelijke arbeid gestalte te geven.

Het is door de eeuwen heen bewezen – de Geestesschool, in haar Pistis- en Sophia-openbaring, bewijst het opnieuw.